

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta

UMĚNÍ JAKO NÁSTROJ SOCIÁLNÍ INTERVENCE

Diplomová práce

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta

UMĚNÍ JAKO NÁSTROJ SOCIÁLNÍ INTERVENCE

Umění ve službě

Bakalářská diplomová práce

Studijní program: Charitativní a sociální práce

Vedoucí práce: Mgr. Marián Paukov, CSc.

Autor: Hana Kalivodová

Olomouc 2013

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: "Umění jako nástroj sociální intervence" vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne.....

Podpis

Poděkování

Děkuji vedoucímu své práce panu magistru Mariánu Paukovovi, CSc., za konzultace a odborné vedení diplomové práce, dále bych ráda poděkovala panu magistru Miroslavu Tížikovi, PhD., panu profesoru Ladislavu Čarnému, akad.mal., a panu licenciátu kanonického práva p. Jozefovi Feketemu, S. J., PhD., za konzultace, cenné připomínky a zapůjčení literatury. Děkuji též všem respondentům dotazníkového šetření zahrnutého do této práce.

„Krása spasí svět.“

F. M. Dostojevský

"Žádný umělec není spokojen se skutečností."

Friedrich Nietzsche

*„Umění neopakuje viditelné,
ale činí viditelným.“*

Paul Klee

*„Mít krásnou myšlenku,
to není nic zvláštního.
Ale pěkně myšlenku provést
a něco velikého s ní udělat,
to je právě to nejtěžší,
to je právě umění.“*

Antonín Dvořák

Obsah:

ÚVOD	7
1 VYMEZENÍ POJMŮ	8
1.1 SPECIFIKA UMĚNÍ	8
1.2 SPECIFIKA SOCIÁLNÍ PRÁCE	13
1.3 PROLNUTÍ UMĚNÍ A SOCIÁLNÍ PRÁCE	16
1.3.1 <i>Angažované umění</i>	20
1.3.2 <i>Kreativní přístupy v sociální práci</i>	21
1.3.3 <i>Umění jako terapie</i>	22
2 UMĚNÍ JAKO NÁSTROJ SOCIÁLNÍ INTERVENCE	24
2.1 <i>Umění přetvářející sociální prostředí</i>	25
2.2 <i>Umění jako "empowerment"</i>	26
2.3 <i>Umění jako prostředek komunitní sociální práce</i>	28
3 UMĚLECKÉ PROJEKTY NA POLI SOCIÁLNÍ PRÁCE	33
3.1 ROZDĚLENÍ OBLASTÍ INTERVENCE PODLE MÉDIÍ	33
3.1.1 <i>Divadlo a happening aneb cesta zmocnění a změny</i>	33
3.1.2 <i>Hudba</i>	35
3.1.3 <i>Výtvarné umění</i>	39
3.1.4 <i>Architektura</i>	41
3.1.5 <i>Tanec</i>	44
3.1.6 <i>Literatura</i>	46
3.1.7 <i>Fotografie a film</i>	46
3.1.8 <i>Design</i>	47
3.1.9 <i>Digitální média</i>	47
3.1.10 <i>Fundraisingové aktivity spojené s uměleckou akcí</i>	47
3.1.11 <i>Komunitní inkluzivní projekty</i>	47
3.2 PŘEHLED PROJEKTŮ Z ČESKÉHO PROSTŘEDÍ	51
Závěr	52
Abstract	53

Seznam příloh:	54
a) Dotazníkové šetření	54
b) Obrazová příloha.....	70
Seznam použité literatury:.....	75

ÚVOD

Téma využití umění v sociální oblasti mě již dlouho zajímá. Věnuji se profesionálně umělecké činnosti a vnímám obrovský potenciál umění ve schopnosti otevřít člověka pro nová řešení jeho sociální situace, ovlivnit a proměnit jeho vztah k sobě samému i k druhým, skrze smysly člověka rehabilitovat a pomoci mu obnovit jeho narušené sociální fungování ve společnosti.

Je umění určeno pouze pro elity navštěvující galerie a muzea? Nebo má co říci do každodenního života jinak, než jen formou kýče. V této práci bych chtěla ověřit svou hypotézu, že umění ve své pravdivosti a síle, která přetváří nitro člověka a odhaluje mu krásu a dobro, je schopno transformovat i společenské prostředí, ovlivňovat komunity, zasáhnout nitro člověka plnou silou svého potenciálu. Takové umění snad může být v jistém smyslu i poodhalením Boha a jeho stvořitelské síly. O takovém umění hovoří například Vladimír Solovjov. Takové umění může svou uzdravující či transformativní silou zasáhnout i do sféry široce sociální, jak se pokusím nastínit.

Mým cílem je shromáždit dostatek teoretických i praktických důkazů k podložení hypotézy, že umění může mít vliv na sociální integraci jednotlivců i skupin. K dosažení tohoto cíle jsem použila nejen dostupná odborná pojednání, sborníky z konferencí a jiný dostupný materiál, který dále uvádím, ale i dotazníkové šetření, které dává nahlédnout do osobních zkušeností respondentů týkajících se transformativní síly umění.

Dílním cílem práce je rovněž seznámit odbornou veřejnost s kreativními technikami v sociální práci, které jsou spojeny s oblastí umění a umělecké tvorby. Tyto metody jsou více rozšířeny v praxi zahraničních organizací, proto považuji za přínosné a inspirující zmínit uskutečněné projekty i v našem kontextu.

Nejdříve se soustředím na samotné pojetí umění a sociální práce a jejich možná propojení. Důležitým styčným bodem těchto oblastí je kreativita. Další velmi širokou oblastí je terapeutické využití uměleckých technik, které v rámci práce zmiňuji jen okrajově z důvodu jejich spíše pedagogického a psychologického zaměření. Tyto techniky by mohly být předmětem dalšího rozšíření této teoretické práce.

V následujících částech práce nastiňuji konkrétní sociální oblasti a možnosti, ve kterých se umění uplatňuje, uvádím konkrétní média intervence a konkrétní projekty ze zahraničního i českého kontextu.

Vycházím z teoretických prací autorů z oblasti teorie umění, sociální práce, zveřejněných dokumentárních filmů, odborných časopisů a konferencí, uvádím však v příloze i zkušenosti laiků, které ovlivnily některé umělecké projekty.

Podobná tematika není v našem odborném prostředí komplexně zpracována, jedná se spíše o okrajové téma, jak v odborné literatuře z oblasti umění, tak i sociální práce. Proto vycházím částečně i ze zahraničních zdrojů především z angloamerického a hispánského (španělského a latinoamerického) prostředí, kde také praxe sociální práce a umělecká tvorba jsou v mnoha ohledech více propojeny než u nás.

Netvrdím, že umění může nabídnout řešení pro jakoukoli složitou sociální situaci, to by bylo scestné tvrzení, ale může nabídnout nové pohledy na problém, působit jako povzbuzení, možná realizace, terapie, inspirace a jiné možnosti, které dále uvádím.

Umělecké projekty v sociální oblasti by byly zajímavým tématem například odborné mezinárodní konference týkající se sociální práce, kterou se tímto způsobem odvažuji navrhnout. Tato oblast přináší velmi široké pole působení a mnoho flexibilních využití a někdy i řešení sociálních problémů.

1 VYMEZENÍ POJMŮ

1.1 SPECIFIKA UMĚNÍ

„Stejně jako je problematické přesněji vymezit, co je umění, je těžké říci, co je jeho podstatou. Podstata něčeho je vnitřním určením, je tím, co dělá danou věc tím, čím je. Podstatu umění lze vymezit různě a právě toto vymezení do značné míry charakterizuje a dále určuje každou teoretickou úvahu.“¹

Umění je ve smyslu Kantovy Kritiky soudnosti svébytnou oblastí, podléhající pouze kritériím estetiky a nikoli soudům morálky a utilitarismu.² Samo o sobě (ve smyslu *l'art pour l'art*) stojí mimo sociální kontext člověka, vyčleňuje se a stojí jaksi "nad věcí",

¹ KULKA, Jiří., *Psychologie umění*, 2. Dopln. přeprac. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-2329-7. s. 17

Kromě J. Kulky se výzkumem vyjadřovacích a sdělovacích systémů u nás zabývaly v Čechách: předně Sáva Šabouk, Zdeněk Mathauser, Slovensko: Anton Popovič, František Mik, srov. Kulka, tamtéž, s. 17

² Srov. NĚMEC, Jan. *Divadlo sociální akce, Hraní jako jednání* (diplomová práce). Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra sociologie, 2007., s.19. Dostupné z WWW

<http://is.muni.cz/th/52146/fss_m/>

čisté a nedotknutelné, svět sám v sobě, podřízený pouze definitivním soudům v kategoriích krásy a estetických zákonitostí.

„Co je krása?“ ... „Smysly poznaná dokonalost“, pravil Baumgarten, „Co se bez prostřednictví zájmu nebo pojmu obecně líbí“, tak soudil Kant. Hegel viděl krásu ve „smyslové existenci absolutní idey“, Schelling pak v „zobrazení nekonečna v konečnu“. Pro Schillera je krása „projevující se svobodou“, podle Friedricha Theodora Vischera je „přítomností idey v omezeném jevu“, a Herbart ji určuje jako „to, co se nezměnitelně líbí“.³

Mezi profesionálními umělci zaměřenými pouze na formální či konceptuální rovinu díla, lze vnímat rozpačité pohledy, někdy i slova kritiky na počiny či díla usilující vědomě o sociální rozměr, jinak než v intencích esteticky, formálně či konceptuálně dokonalého díla. Dílo, které usiluje o sociální rozměr či přímou vazbu a vliv na publikum, je často vnímáno jako podbízivé, poplatné nějakému myšlenkovému směru, nebo jedním slovem angažované, což v *high-art*⁴ může být považováno za mínus. Pak se ovšem stává, že dílo tzv. *high-art* umístěné v galerii, nese sice poselství, nicméně je absolutně izolované od sociální skutečnosti venku a jeví se jaksi mrtvé.

Podobně o tom hovoří např. umělecký kritik a novinář Richard Cork, který uspořádal výstavu „Umění pro koho?“ (1978, Serpentine Gallery v Londýně), kde podpořil umělce tvořící a vystavující v otevřeném veřejném prostředí a ne pouze v umělém světě galerií. Cork vyzval umělce, aby netvořili pouze ve své umělecké komunitě a pro sebe navzájem, vnímá totiž, že rezignovali na to mít svým dílem vliv na životy lidí stojících mimo umělecké prostředí, jak ve své knize popisuje Suzi Gablik.⁵

*„Umění není a nesmí být věží ze slonoviny, uzavřeným systémem řídicím se pouze podle vlastních pravidel. Naopak, pokračuje angažovaný umělec, umění musí být živou součástí společnosti, nelze ho zavírat do koncertních sálů a muzeí, protože tím se obstavuje jeho mobilizační potenciál. Pro radikální pouliční umělce se pak představa obrazu v galerii rovná představě tygra v zoo.“*⁶ Takové umění mnohdy může působit pouze na elity,

³ KULKA, J. *Psychologie umění*. 2008, s. 14. In WAETZOLDT, W. *Nebojte se umění*. s. 15-16

⁴ High-art označuje ve smyslu estetického vnímání vysoké umění, které není zaměřeno na masy lidí jako populární umění, low-art (ve smyslu konzumní kultury), ale na elity umělecké a umělecko kritické komunity. Už samo toto rozdělení však elity utváří, současné umění dnes tento rozdíl mnohdy stírá.

⁵ Srov. GABLIK, Suzi. *Selhala moderna?*. Olomouc: Votobia, 1995. 157 s. ISBN 80-85885-20-4. s. 25-26

⁶ NĚMEC, Jan. 2007, s. 12

at' už ve smyslu přístupu ke vzdělání, ekonomických možností návštěvy kulturních institucí či z jiného více méně pragmatického důvodu.

Jak říká Richard Cork,⁷ umění by mělo opustit svůj „boj stylů“ a naopak se zaměřit více na diváka, soustředit se spíše na širší veřejnost, než na zmenšující se elitu, „začít tlumočit významy s ohledem na veřejnost, jejíž potřeby byly tak dlouho opomíjeny.“⁸

Umění ve smyslu Adornovy a Luhmannovy teorie je vyčleněno a vyvázáno z běžného života. To umění, které se angažuje v jakémkoli jiném smyslu, než jsou kategorie estetiky, je vnímáno jako cosi nedokonalého, něco na samé hranici umění a směřující k jisté pokleslosti a vzdálení se ideálu absolutní autonomie a svobody umění, jak píše Adorno „...umění není společenské ani kvůli modu svého vytváření, v němž se vždy koncentruje dialektika produktivních sil a produktivních vztahů, ani kvůli původu svého látkového obsahu. Spíše se stává společenským svou opozicí vůči společnosti, a tuto pozici zaujímá teprve jakožto autonomní. Tím, že se v sobě krystalizuje jako něco vlastního, místo toho, aby vyhovělo existujícím společenským normám a kvalifikovalo se jako „společensky užitečné“, kritizuje společnost pouhou svou existencí.“⁹

Ve 20. století se proti ryze estetickému vnímání umění staví avantgarda. Díla jako Picassova Guernica, Duchampův Pisoár, představení Living Theatre, projekty Johna Cage a Merce Cunninghama, happeningy Allana Kaprowa a skupiny Fluxus, posunula hranici komunikace od estetiky směrem k dialogu a sociální rovině umění. Umění během moderny a postmoderny opouští tradiční estetické paradigma právě ve prospěch komunikace idejí, anebo ve prospěch přímého jednání a průlomu do sociální reality společnosti skrze performanci a happening.¹⁰

Takové pojetí se shoduje s názory velké většiny dnešních umělců. Samotné toto vnímání teorie umění nám ale neodpovídá na otázku, jak může umění stát mimo náš nedokonalý a nesvobodný svět v tak naprosté autonomii, když samo *tvořené* (creation) je ve své podstatě pevně svázáno se svým tvůrcem, člověkem v kontextu sociálních norem, omezeným svým smyslovým vnímáním i svými subjektivními názory a pocity.

Absolutní svoboda umění a umělce se v dnešní postmoderní době přesunula od podřízenosti estetickým principům směrem k absolutní devalvací hodnot, mnohdy nejde už

⁷ Srov. GABLIK, S., s. 26

⁸ GABLIK, S., 1995, s. 26. In CORK, Richard.

⁹ ADORNO, T. W. *Estetická teorie*. Praha: Panglos, 1997. ISBN 80-902205-4-1., s. 294-295

¹⁰ Srov. NĚMEC, Jan. 2007, s. 14. In SEVÄNEN, 2001

ani o hledání pravdy, ale pouze o to, dát průchod všeobecné depresi a agresivitě. Za to ovšem sklízí současné umění hojnou kritiku, chybí v něm pozitivní hodnoty. Z tohoto pohledu vidíme, jak je umění podřízeno subjektivním pocitům svého tvůrce.

*"Umělec je zkrátka za všech okolností nejen svrchovaným subjektem, jak ho ve vztahu k dílu chápou tradiční humanistické přístupy, ale také objektem; nejen střelcem otáčejícím se za svými čistě uměleckými cíli, ale také terčem různorodých sociálních sil, které jeho mušku vychylují, aniž by si to on sám běžně uvědomoval."*¹¹

Sociologie umění podrobuje umělce analýze a vnímá ho jako sociální produkt.¹² Tvrdí, že umělec není izolovaný, ale svými kořeny pevně zapuštěný v sociálním poli. Podobně je tomu s uměleckými díly. Sociologové zkoumají vlivy, které společnost vyvíjí na umělce, umělci se však s hrdostí hlásí k vlivům, kterými oni přetváří společnost.¹³

Systémová teorie Niklase Luhmanna¹⁴ je v jedné části věnována přímo sociálnímu systému umění: každý systém se vymezuje vůči svému okolí odkud získává zdroje, informace, zároveň však jej toto okolí omezuje. Podle Luhmanna se moderní společnost skládá z mnoha takto funkcionálně rozčleněných systémů či podsystémů.

*„Umění je ... jedním ze subsystémů moderní společnosti; médiem tohoto subsystému je krása a binárním kódem krásné/nekrásné; ...je definováno jako systém estetické komunikace“.*¹⁵

¹¹ NĚMEC, Jan. 2007, s. 12

¹² NĚMEC, Jan. 2007, s. 12. In ROZBOŘIL, B. (2006). *Současná sociologie umění* (disertační práce). Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra sociologie, 2006.

¹³ NĚMEC, Jan. 2007, s. 12-13. Dostupné z WWW <http://is.muni.cz/th/52146/fss_m/>

¹⁴ NĚMEC, Jan. 2007, s. 13-14. Dostupné z WWW <http://is.muni.cz/th/52146/fss_m/> In LUHMANN, Niklas (2000). *Art as a Social System*. Stanford: Stanford University Press, 2000. ISBN 0-8047-3907-2.

¹⁵ *"Tyto subsystémy Luhmann nazývá také jako komunikativní systémy, protože komunikace, chápaná zde především jako sebeorganizace, tvoří základní princip přetrvávání systému. Jinak řečeno, dokud komunikace probíhá, systém trvá; z toho důvodu sociální systémy produkují mechanismy stabilizace komunikačních procesů: komunikativně redukuji komplexitu okolí tím, že zvyšují komplexitu vlastní, to znamená vnitřně se diferencují. Prostředky této diferenciací pak Luhmann nazývá médii: v případě politiky je to moc, v případě vědy pravda, v případě subsystému umění je to krása. Každé takové médium s sebou přitom nese svůj binární kód: vlastník moci/objekt moci, pravdivé/nepravdivé, krásné/ne-krásné. Toto uspořádání systémům umožňuje chovat se jako systémy autopoietické, to znamená jako systémy sebeutvářející se, založené právě a výhradně na svém vlastním mediálním kódu."*

NĚMEC, J. 2007, s.13-14. In ŠRUBAŘ, I. *K architektonice Luhmannovy teorie autopoietických systémů*. In LUHMANN, N. *Láska jako vášeň. Paradigm Lost*. Praha: Prostor. 2002. s. 263 – 278

Také Jiří Kulka hovoří o umění jako specifickém druhu mezilidské komunikace, „...základem všech zvláštností umění je specifický předmět, o němž se komunikuje (tj. specifické informace, které jsou uměním přenášeny).¹⁶

„Informace sdělovaná v průběhu umělecké komunikace není formulovatelná a sdělitelná jinými než uměleckými prostředky. Její zvláštní povaha spočívá v tom, že se neobrací k některé jednotlivé psychické funkci, ale k celku psychických sil člověka. Umění tento celek reorganizuje a vytváří tak novou harmonii bytostných sil (rozumu, citu a vůle).“¹⁷ Tímto způsobem se k nám skrze umění dostávají informace a ideje dotýkající se všech našich duševních mohutností, ale nejen v duševní rovině. Informace procházejí našimi *smysly* ve formě prožitků libosti či nelibosti. Skrze smysly se v tomto prožitku v nás mohou probouzet myšlenky, které v našich myslích komunikují se specifickými obsahy, vzpomínkami, archetypy.

Naše smysly nám mohou být také v případě umění branou k poznání Dobra a Krásy, které jsou jen jinými jmény pro Boha,¹⁸ pramen veškeré dokonalosti. Řecké slovo pro harmonický ideál „*Kalokagatia*“ spojuje právě tyto dva rozměry, krásu a dobro, a toto spojení by mělo v sobě zahrnovat také umění. Ne už uzavřené samo v sobě, ve své estetické hodnotě, ale otevřené pro rozměr dobra, v intenci díla i v komunikaci s divákem. V rozměru dobra se také umění může dotýkat sféry sociální práce, která v sobě nese ideál pomoci druhému, obnovování a naplňování lidského potenciálu těch, kteří se z nějakého důvodu potýkají s hmotnou, duševní či duchovní nouzí a potřebnostmi. Umění může v tomto široce sociálním kontextu být prostředkem poznání, které má být zprostředkováno nevědomým, v jednom z křesťanských skutků duchovního milosrdenství.

V mnohém ohledu však naplňuje tyto principy evangelia mnohem šířeji, jak dokazují některé z dále uvedených projektů, například práce umělce Vika Munize s lidmi na smetišti v Riu. Dalším aspektem této hodnoty, neodvislým mnohdy od kvality uměleckých počinů, jsou totiž i fundraisingové aktivity spojené s vnímáním uměleckého díla jako komodity, která může přinést užitek sociálně potřebným v rovině hmotné. Mnozí umělci jsou i k těmto aktivitám otevření.

¹⁶ KULKA, Jiří. *Psychologie umění*, 2008, s. 17

¹⁷ KULKA, J., 2008, s. 17-18. In *Krátký slovník koncepce pražského týmu pro studium vyjadřovacích a sdělovacích systémů umění*, Praha: Interní publikace ČSAV, 1977, s. 16

¹⁸ Srov. František z Assisi

1.2 SPECIFIKA SOCIÁLNÍ PRÁCE

Jak uvádí například Nizozemská asociace sociálních pracovníků (NOW): „*Funkcí sociálního pracovníka je pomáhat lidem, kteří se pokoušejí řešit a zvládnout problémy ve fungování, v interakcích s jejich sociálním prostředím. Prostřednictvím své pomoci se sociální pracovník snaží zlepšit způsob, kterým lidé sociálně fungují, nebo vztahy mezi lidmi a jejich sociálním prostředím.*“¹⁹ Bartlettová popisuje koncept sociálního fungování jako vzájemnou interakci mezi požadavky prostředí a lidmi.²⁰

Pokud vnímáme poslání sociální práce v obnovení a podporování *sociálního fungování* jednotlivců a skupin v systému společnosti, jak definují mnozí autoři současné pojetí sociální práce, můžeme tento koncept podpořit a realizovat mnoha různými cestami a technikami, které vesměs spadají pod základní tři *paradigmata sociální práce*, jak uvádí Navrátil.²¹

Prvním paradigmatem realizovaná sociální práce je označována jako *terapeutická pomoc*, jejímž cílem je duševní zdraví a pohoda člověka. K dosažení tohoto cíle využívá sociální pracovník různé prostředky, zejména individuální či skupinovou *psychoterapii*.²²

Tímto způsobem realizovaná sociální práce se přímo dotýká té oblasti umělecké činnosti, která se zabývá uměním, jako prostředkem terapie. V mnohém se prolíná také s psychologíí a pedagogikou. Jak uvádím v kapitole věnované cílovým skupinám kreativních projektů sociální práce, techniky umělecké terapie se velmi osvědčili při práci s klienty, kteří se potřebují vyjádřit, prožít znovunalezení, scelení a růst své osobnosti, prohloubit sebepřijetí a ocenění, naučit se novým dovednostem a komunikaci, nebo jen prožít tímto způsobem relaxaci a náhled své situace z jiných perspektiv. V této souvislosti vidím jako významný projekt tzv. *Healing walls* ve Philadelphii, který dává vězňům skrze realizaci malby možnost vyrovnávat se postupně s činy, které spáchali, a dojít nakonec alespoň zčásti ke smíření se sebou samým i s oběťmi jejich činů.

¹⁹ MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7. s. 185. In NOW, 1987

²⁰ Tamtéž. In BARTLETTOVÁ, Helen. 1970

²¹ NAVRÁTIL, Pavel. *Teorie a metody sociální práce*. 1. vyd. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0.

²² Tamtéž, s. 14

Druhé paradigma uváděné Navrátilem²³ usiluje o *reformu společenského prostředí*. Takto vnímané paradigma vidí svůj cíl ve změně společenského řádu směrem k rovnosti v různých dimenzích společenského života. Klíčovým pojmem v tomto způsobu sociální práce je *zmocňování* (empowerment) znevýhodněných a utlačovaných jedinců, skupin a komunit, aby mohli sami nalézt sílu a způsoby, jak obnovit své sociální fungování a stali se tak co nejméně závislími na elitách. Jde zde především o solidaritu v rámci skupiny, uchopení vlastního života a přímý vliv na mocenské struktury, vedoucí k jejich přetváření a změnám v rámci institucí.

Toto paradigma staví sociální práci více do politického a filozofického kontextu. Ve smyslu tohoto přístupu uvádím v dalších kapitolách využití antiopresivních přístupů pedagogiky Paola Freireho a divadla utlačovaných Augusta Boala, které jsou sice velmi svázané s levicovým kontextem, ale při vhodném uchopení mohou být velkou výzvou v práci s veřejností a možností marginalizovaných a sociálně vyloučených skupin vyjádřit se ke své situaci ve společnosti, kreativně se zapojit do transformace stávajícího systému a podílet se na změnách ústících až do legislativy.

Třetím paradigmatem, označovaným také *sociálně právní pomoc*, nabývá sociální práce formu *poradenství*, které má přivést klienta ke schopnosti zvládat problémy a umožnit mu přístup k potřebným informacím a službám. Důležitou roli v tomto přístupu hrají individuální potřeby klienta, úsilí o zlepšování systému sociálních služeb, pomoc klientovi při komunikaci s institucemi, a sdílení zdrojů a informací o další pomoci a službách. Práce s klientem se zde zaměřuje velmi individuálně na dosažení malých dílčích změn v životě klienta.²⁴

Tyto metody jsou obsaženy například v úkolově orientovaném přístupu, který je využíván především (v uměleckých) projektech pracujících s lidmi bez domova, vězni a osobami v závislostech. Za všechny bych zmínila projekt britského divadla *Cardboard Citizens*, zaměřený na lidi bez domova. Metodou, jež je zde využívána, je princip malých kroků a postupného svěřování zodpovědnosti, vedoucí klienta nejdříve k motivaci, k dobrovolné aktivitě, absolvování divadelního kurzu a různých workshopů, spolehlivému

²³ NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. 1. vyd. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0. s. 15

²⁴ Tamtéž, s. 16-17

plnění závazků a povinností, a později k formě krátkodobého pracovního úvazku, roční stáže a nakonec k možnému stálému zaměstnání v rámci divadla.²⁵

Zaměřila jsem se na hledání těchto znaků sociální práce v projektech umění angažovaného v sociální sféře. Je nutné, aby takový projekt pracoval s cílovou skupinou primárně za účelem podpory nebo obnovení jejího sociálního fungování. K tomu může být využito *aktivit zaměřených přímo na problém*, v kurativním i rehabilitačním smyslu,²⁶ jako je zaměření na vyřešení situace mladých opouštějících dětské domovy a nemajících mnohdy kam jít, v projektu českého Legislativního divadla²⁷ směřujícího ke změně legislativy v bodě týkajícím se "domů na půli cesty" a zjištěného střetu zájmů některých institucí. *Aktivitami zaměřenými na klienta a jeho potenciál* se zabývají projekty hudební, taneční, divadelní a výtvarné.

V prvé řadě jim jde o rozvinutí schopností klienta, jeho vzdělávání, sebeocenění, zmocnění, obnovení sociálních vztahů, a v důsledku toho také lepšímu uchopení vlastních schopností zvládat problémy v sociálních interakcích.²⁸

Z těchto projektů bych zmínila například českou skupinu *The Tap Tap*, jejímž hlavním přínosem je zvýšení kvality života jejích členů, rozvoj jejich tvořivých schopností, přínos jejich práce pro společnost a pozitivní reprezentace skupiny osob s handicapem na veřejnosti. Je třeba zmínit ještě neméně důležité *aktivity preventivního charakteru*. Jde o použití uměleckých a kreativních přístupů u jednotlivců, skupin a komunit ohrožených různými rizikovými faktory, ať už je to prostředí nebo osobní dispozice.

Proto je nutné tyto faktory pojmenovat, omezit a nabídnout možnosti, jak udržet sociální fungování bez narušení.²⁹ Takovými aktivitami se zabývá například berlínská

²⁵ Srov. REMSOVÁ, Lenka. Divadlo utlačovaných a jeho edukační možnosti v sociální pedagogice [online]. 2011 [cit. 2013-01-27]. Disertační práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Jiří Němec. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/70805/pedf_d/>. s. 57

²⁶ NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. 1. vyd. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0., s. 17

²⁷ Legislativní divadlo, jeho techniky a využití jsou popsány v práci: REMSOVÁ, Lenka. *Divadlo utlačovaných a jeho edukační možnosti v sociální pedagogice* [online]. 2011 [cit. 2013-01-27]. Disertační práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Jiří Němec. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/70805/pedf_d/>.

²⁸ NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. 1. vyd. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0. s. 18

²⁹ Tamtéž, s. 18

filharmonie, která iniciovala taneční projekt pro sociálně ohroženou mládež. Nebo německý projekt z Bochumi, jež zpřístupnil výuku hry na hudební nástroj dětem ze sociálně slabších vrstev.

Z hlediska takto pojímané sociální práce je možné najít mnoho bodů a styčných ploch, kde dochází k setkání sociální práce s uměním, a dokonce k jejich vzájemnému obohacení.

Otázky využití umění pro fundraisingové aktivity, které pak podporují sociální projekty, jsem nechala záměrně stranou, protože sama přímá sociální práce s klientem na poli kreativity a umění je natolik zajímavá a obsáhlá, že zcela postačuje pro rozsah této práce.

1.3 PROLNUTÍ UMĚNÍ A SOCIÁLNÍ PRÁCE

V souvislosti s touto prací, která se pohybuje jaksí na hraně mezi sociální prací a uměním, bych ráda podotkla, že tato okrajovost v obou zmíněných oblastech nemusí znamenat oslabení ve smyslu poslání a cíle, ať už z pohledu umělecké kritiky nebo prizmatem teorií sociální práce. Naopak, prolnutí obou oblastí je vzájemně obohacuje a nabízí nový potenciál a perspektivy.

Umění ve svých tématech hojně čerpá ze sociální skutečnosti člověka. Ať už se jedná o témata vázaná spíše na tělo a jeho smysly nebo existenciální otázky po smyslu našeho života. Mnohá díla dnes už klasická akcentují otázky existence člověka, sociální spravedlnosti, míru či války. Umění, které se váže na sociální tematiku, bylo a je vnímáno v kontextu sociální kritiky. Například celý směr kritického realismu konce 19. století, grafiky a malby Honoré Daumiera³⁰ (1808-1879) upozorňující na sociální nespravedlnost a realitu bídy mnohých obyvatel Paříže, později to jsou například grafiky Käthe Kollwitz³¹ (1867-1945) nebo celá plejáda ilustrací a plakátů různých autorů, upozorňující na špatné životní podmínky chudých a dělníků v buržoazní společnosti, které však často byly využívány převážně levicově zaměřenými aktivisty. *„Existuje-li tolik vazeb mezi sociální realitou a uměleckou produkcí, jaké vazby existují mezi uměleckou produkcí a sociální*

³⁰ Viz. Obrázek č. 1 v příloze

³¹ Viz. Obrázek č. 2 v příloze

realitou? A jaké vazby existují mezi sociální realitou a takovou uměleckou produkcí, která si za manifestní cíl klade právě působení na sociální realitu?“³²

Jak zmiňuje španělská zkušenost,³³ existují jednotlivci, skupiny i organizace, které se na tomto poli pohybují a zapojují svou tvorbu v hudbě, tanci, divadle, literatuře, malbě, sochařství, filmování, designu a dalších disciplínách způsobem, kdy se rozhodli zůstat v životě (sociální realitě) a odpovědět světu i sami sobě (ve smyslu své odpovědnosti za život ve společnosti). Umělecká exprese jim dovoluje zdolat *in-aktivitu* a *apatii*.³⁴

V této souvislosti můžeme vidět například práci německého umělce Josepha Beuys (1921-1986) který v umělecké tvorbě používal pojem *Sociální plastika*. Beuys díky osobní zkušenosti z mládí (SSSR, 1944), v cizí zemi, na hranici života a smrti byl zachráněn domorodými obyvateli, kteří ctili přírodní materiály a jejich léčebné účinky. Díky těmto zkušenostem se v celém Beuysově díle objevuje tato úcta k materiálu, k přírodě, k člověku, a také velký zájem o člověka v jeho sociálních vztazích. Sociální plastikou míní Beuys radikální rozšíření pojmu umění a umělec³⁵ směrem ke všedním činnostem každého člověka, ale i práci s komunitou na tvorbě společného uměleckého díla, kterým může být například společné vysazení tisíců stromů (*Soziale plastik*)³⁶ na lokálním území. Toto dílo navíc pokračuje i nyní po umělcově smrti. U nás se podobným vnímáním umění v sociální realitě všedního dne zabývá například Kateřina Šedá ve svých umělecko-sociálních projektech.

Zde zmíním například první zásadu Allana Kaprowa, zakladatele tzv. Happening movement raných 60. let v prostředí americké neo-avantgardy, který tvrdí, že hranice mezi uměním a životem by měla být fluidní, tekutá, plynulá, měla by mizet. Pojem „fluid“ použilo pro vystižení svých aktivit celé hnutí Fluxus, jehož byli Kaprow i Beuys součástí.³⁷

Spojení umění s každodenním životem a skrze všednodenní předměty i možnou proměnou a transformací životní reality jednotlivců i komunit se zabývá intenzivně

³² NĚMEC, Jan. 2007, s. 12-13. Dostupné z WWW:<http://is.muni.cz/th/52146/fss_m/>, s. 13

³³ OLAECHEA, C., ENGELI, G. *Maneras de ver la realidad social a través del prisma de la creatividad*. In CARNACEA CRUZ, Ángeles, LOZANO CÁMBARA, Ana (2011). *Arte, intervención a acción social: La creatividad transformadora*. Madrid: Grupo 5, 2011. ISBN 978-84-937730-2-1. s. 48

³⁴ Srov. tamtéž, s.48, (volný překlad K.H.)

³⁵ Beuys říká: „Jeder Mensch ist ein Künstler“, *Každý člověk je umělec*, stejnojmenný film o J. Beuysovi, režie: Werner Krüger (1979)

³⁶ Viz. obrázek č.3 v příloze

³⁷ NĚMEC, Jan. 2007, s. 24. In KAPROW, Allan.2002

brazilský umělec Vik Muniz. Latinská Amerika se v oblasti umění mnohem více pohybuje v sociálním kontextu než například země Evropy. Jednak je to dáno realitou chudoby, která obyvatele obklopuje a oni v ní musí žít a zaujmout nějaké stanovisko, ale také velkou mírou kreativity místních obyvatel, která z života v nedostatku plyne. Častou reakcí na sociální nevyváženost společnosti bývá zde v určitém směru revoluční myšlení, ale hlavně velmi silné sociální citění, které nám Evropanům v takové míře chybí.

Zde by bylo zajímavé zmínit i ono prorocké působení umění, jak je můžeme zahlédnout ve starozákonních knihách. Jeremiáš chodí se jhem na krku, aby ukázal lidu v tomto podobenství Boží poselství k nim. Bůh opravdu používá pro nás tak pochopitelný jazyk našich smyslů a jazyk každodenního života, aby nám v něm přetlumočil své myšlenky, své slovo, svou vůli. Někdy jde o opravdu prapodivné činy, které proroci byli Bohem vyzváni provést. Jeden si má vzít nevěstku, jiný koupit pole, další má předvádět útek v noci skrze díru ve zdi, a to tak dlouho dokud to lidem nepřijde divné a nezačnou se sami ptát. Tato alegorická konání jsou v mnohém ohledu podobná dnešním uměleckým akcím a happeningům. Celé umění akce staví na podobenství a také svého druhu na prorockém určeném pro dnešní dobu a reaguje na aktuální situace a souvislosti. Využívá bohatý symbolický jazyk a spoléhá na to, že diváka přiměje alespoň k zamyšlení.

V latinskoamerickém kontextu sem lze zařadit například performance současné guatemalské umělkyně Reginy José Galindo. V roce 2003 při akci *¿Quién Puede Borrarr las Huellas ?* (Kdo může smazat stopy?) kráčela bosá od budovy kongresu Guatemaly k Národnímu paláci, při cestě nesla bílou mísu plnou krve, v níž si vždy po pár krocích znovu namáčela nohy. Akce souvisela s aktuální místní politickou situací, nese však v sobě jistý prorocký rozměr a silné poselství³⁸.

Prorockému poslání umění by odpovídalo i to, že se v mnohých zemích umělci tvořící toto aktuální umění dostávají pro svou kritiku do nemilosti režimů, jak známe i v našem prostředí z doby ne tak vzdálené.

Jmenovaní autoři a umělecké směry opravdu propojují umění s určitým legitimním druhem sociální práce, neboť pracují metodami individuální i skupinové sociální práce, s celými komunitami, i se systémy. Tato umělecká práce zahrnuje nejen tvorbu a koordinaci projektu, ale vpravdě také regulérní přípravu spočívající v analýze sociální situace komunity, volbě adekvátních strategií a formy, trpělivou a mnohdy dlouhodobou spoluprací se zainteresovanou cílovou skupinou, s jednotlivci a jejich rodinami, se státními

³⁸ Viz. obrázek č.4 v příloze

či nestátními institucemi, odborníky z řad psychologů, sociálních pracovníků, terapeutů. Velmi zdařilým a uceleným projektem je v tomto smyslu činnost skupiny *City of Philadelphia Mural Arts Program* nebo projekt *Waste Land* v Jardín Gramacho v Rio de Janeiru vedený Vikem Munizem.³⁹

Je třeba zmínit také aktivity, které užívají umění jako média pro terapii. A tím jej přímo se sociální prací propojují. Jde především o muzikoterapii, dramaterapii, poetoterapii, arteterapii a jiné terapie s použitím prvků umělecké tvorby nebo umělecké percepce.

Zkušenost smyslů se stává bránou k proměně nitra. Lidské smysly povzbuzuje a užívá k pozvednutí duše k Bohu v rozjímání Ignác z Loyoly. Záměrná orientace na vizualizaci v jeho duchovních cvičeních nám ukazuje, že smyslové prožívání zhodnotil jako jednu z možných cest k otevření se Božímu působení. Jezuitská pedagogika zaměstnává v duchovních cvičeních i smysly. Možná to je právě to, co dnešní doba potřebuje – zapojit smysly tak, aby vedly k proměně ducha, aby podpořily, a ne ubíjely, duchovní růst.

O zkušenosti krásy prožívané smysly (zrak, sluch, čich...) hovoří Solovjov: „*Jedna Ruská legenda vypráví, jak pohané, poprvé přítomní na křesťanské bohoslužbě v chrámu Svaté Moudrosti, se vrátili „obrácení“ krásou... „Nikde jinde jsme neviděli žít takovou krásu! Bůh zde bydlí s lidmi. Na tuto krásu nemůžeme zapomenout. Nechceme být nikde jinde než tam, kde je krása, kde nebe a země jsou spojeny.*“⁴⁰

Nemusíme chodit daleko od našich úvah o jezuitech, protože toto „obrácení krásou“ se podle dobových dokumentů odehrálo i v misijním experimentu tzv. jezuitských redukcí v Paraguayi.

„*Když první jezuité začali počátkem 17. století podél řek pronikat do pralesů Paraguaye, zdálo se zprvu, že jakákoli misijní činnost je vyloučena, neboť indiáni se vždy bázně stáhli. Kněží si však brzy všimli, že když na svých lodkách zpívali duchovní písně, hned se tu i tam domorodci vynořovali z houštin, naslouchali jim a dávali najevo, že v tomto zpěvu nacházejí obzvláštní zalíbení. Nyní mohli misionáři užasle naslouchajícím indiánům vysvětlit v jejich mateřštině, co zpívali. Vzbudili takový zájem, že indiáni je zvali do jejich lesů a stepí a tam zpívali před starci a vysvětlovali jim smysl písní. Dostali se tak až do krajů, kam dosud žádný Evropan nevkroutil, kde Guaraniové a Chiquitos žili*

³⁹ Viz v kapitole č. 3

⁴⁰ SOLOVJOV, Vladimír. *Obecný smysl umění*. In TENACE, Michelina, *Úvod do myšlení Vladimíra Solovjova*, Refugium, Velehrad, 2000, 80-86045-55-2. s. 35

uprostřed nedotčené přírody. Domorodci měli dětinskou, důvěřivě přátelskou povahu, a tak už první misionáři, kteří se k nim dostali, hlásili, že viděli "dvakrát sto tisíc indiánů, kteří jsou vhodní pro království Boží". Indiáni se záhy sami začali pokoušet hudební cvičení misionářů napodobovat a pod jejich vedením se s velkým nadšením učili zpívat i obtížné vícehlasé chorály. Zpočátku se vlastně struktura tohoto vznikajícího státu vytvářela díky hudbě, neboť indiáni, kteří do té doby žili rozptýleně v lesích, se v neposlední řadě stále více sdružovali právě kvůli zpěvu.⁴¹ V tomto smyslu se může umění stát jakýmsi klíčem k sociální práci s lidmi, klíčem, který může otevřít lidskou duši nejen ve smyslu obnovy sociálního fungování, ale snad i k otevření se spirituální zkušenosti s Bohem.

1.3.1 Angažované umění

V běžné řeči se umělecká činnost, které intencionálně míří za hranice umění, a sice směrem ke sféram politiky, ekonomiky či ke sféře široce sociální, s ambicí intervenovat do sociální reality nazývá jako umění angažované.

Pozice angažovaného umění je nejen specifická, ale i teoreticky problematická. Sociologická literatura fenomén angažovaného umění opomíjí a zmiňuje je pouze okrajově, často jako ad hoc poznámku. Tento fenomén v sobě spojuje hned několik kontextů, jako je sociologie veřejného prostoru, sociologie umění, problematika sociálních hnutí, performativita sociálního jednání, je však problematické najít literaturu, která se tímto jevem vážně zabývá.⁴²

Angažované umění představuje paradoxní sepětí požadavku autonomie a zároveň intervence; co to znamená z hlediska sociologické teorie a co z hlediska sociální praxe, tím se zabývá ve své diplomové práci už citovaný Jan Němec. Angažované umění zřejmě není možné uchopit jinak, než jako fenomén na pomezí dvou světů: jedním z nich je "art world" a druhým "act world", čili oblast záměrného sociálního jednání. Charakter angažovaného umění je tedy dvojitý: ještě umění, ale už sociální jednání.⁴³

Pro umělce, který si ještě pamatuje sféru socialistického realismu, není lehké se s termínem angažované umění vypořádat. Vidíme je v našem kontextu jaksi odvislé od

⁴¹ HECZKOVÁ, Eduarda. *Paraguay – Jezuitský stát (1649 - 1767)*. [online]. Britské listy. 3. 5. 2007. [cit. 12.3.2013]. Dostupné z WWW:<<http://blisty.cz/art/34126.html> />. ISSN 1213-179.

⁴² NĚMEC, Jan. 2007, s. 8-11. Dostupné z WWW:<http://is.muni.cz/th/52146/fss_m/>

⁴³ Tamtéž, s. 17

ideologie nebo podobné vládnoucí myšlenky. Přesto nemusí být spojeno s prvoplánově politickými idejemi. Jde tedy o umění, které není lhostejné k sociální realitě, jež ho obklopuje. Spíše je vhodné mluvit o angažovanosti umělce, který svou činností upozorňuje na lidská práva, intervnuje ve prospěch utlačovaných skupin nebo svou kreativní činností prosazuje hodnoty shodné s hodnotami sociální práce a konceptu sociálního fungování. Obecně jde o prosazování dobra, pravdy, krásy, spravedlnosti a milosrdenství. Přesto zde jistě nebezpečí přílišného zpolitizování umění hrozí, jak známe z minulé éry socialistického realismu.

Angažovaný umělec se totiž „...ztotožňuje se sociální skupinou a jeho umění je vyjádřením boje za práva této skupiny.“⁴⁴ Bojem za práva skupiny se zabývají Němcem jmenované skupiny divadla například El Teatro Campesino Luise Valdeze, Black Revolutionary Theatre Amiriho Baraky, divadlo utlačovaných Augusta Boala a další. V určitém smyslu sem mohou patřit umělecké aktivity komunitního charakteru (například komunit squatterů, etnický či ideově jinak vyčleněných skupin).

Z křesťanského pohledu povzbuzovaného Evangeliiem i dokumenty a praxí církve, není však možné ani žádoucí, aby se církev zapojila do přímého boje za spravedlnost, ale má podporovat a vytvářet takové podmínky a argumentace, které spravedlnost podporují; „... probouzet duchovní síly, bez nichž by se spravedlnost, která vždy vyžaduje odříkání, nemohla prosadit ani rozvíjet.“⁴⁵

1.3.2 Kreativní přístupy v sociální práci

Ačkoli ve světě je už dlouhá desetiletí umění bráno jako jeden z možných nástrojů sociální práce, v České Republice zatím není zrealizováno ani zakotvení kreativních sociálních programů do rozpočtu Ministerstva kultury.⁴⁶ Podpora projektů z oblasti kultury a umění, které pracují přímo aktivně se sociálně vyloučenými, je nedostatečná a je velmi těžké získat finanční prostředky. Není snadné získat dotaci grantů ministerstva kultury ČR,

⁴⁴ Tamtéž, s. 13

⁴⁵ BENEDIKT XVI. (2006). *Encyklika Deus Caritas Est*. Praha: Paulínky. Překlad: Ctirad V. Pospíšil. 2006. ISBN 80-86949-03-6. s. 40

⁴⁶ MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010). *Umělci pro společnost – příklady kulturních projektů v oblasti sociální inkluze*. Praha: Česká kancelář programu Culture-Institut umění, 2010. ISBN 978-80-7008-249-2. s. 7-9

ministerstva práce a sociálních věcí ČR nebo ministerstva zdravotnictví ČR. Příkladem mezirezortní spolupráce může být například finský program *Art and Culture of Well-Being*, který zasahuje do rezortů kultury a zdravotnictví. Dalším zajímavým počinem je aktivita britské vlády, která si nechala v r. 2005 zmapovat sociální projekty, jež využívají kulturní potenciál při práci s mentálně postiženými osobami, aby zjistila, že participace mentálně postižených na kulturních projektech napomáhá jejich začlenění do společnosti. Ve Velké Británii a Francii rovněž došlo k prosazení projektu volného vstupného do kulturních zařízení, jako jsou muzea a galerie, což má klíčový význam pro přístup ke kultuře pro obyvatele s nižšími příjmy. Tento projekt podpořil integraci ekonomicky slabších vrstev do společnosti, což může do budoucna přinést úspory výdajů v sociální oblasti. V České republice usiluje Národní galerie v Praze o realizaci projektu volného vstupu již řadu let, ale sama nemá na to prostředky, jak uvádí ve své výroční zprávě z roku 2009. Přesto v ČR existuje řada projektů v oblasti kultury, které sociálně vyloučeným pomáhají dosáhnout větší míry sebevědomí, sebepoznání, nových dovedností, a tím získání radosti ze života a zvýšení životní úrovně. Navíc tyto projekty sociálně vyloučené významně propojují s většinovou společností.

Jak zmiňuje Carmen Olaechea a Georg Engeli,⁴⁷ „...kulturní aktivity otevírají cestu sociální inkluzi a ...participace na tvořivých procesech podporuje budování komunit, jež jsou více inkluzivní.“⁴⁸

1.3.3 Umění jako terapie

Umění nesporně disponuje silou, jež může silně zasáhnout, ovlivnit, a způsobit změny v postojích člověka, může dokonce ovlivnit morálku, neboť jeho metaforická řeč je mnohdy účinnější než argumenty.⁴⁹ I tento vliv umění má v historii silné kořeny. V původním historickém kontextu se dotýká šamanů nativních komunit a kmenů, kněží, posvátných rituálů užívajících symbolického jazyka umění.

⁴⁷ OLAECHEA, C., ENGELI, G. *Maneras de ver la realidad social a través del prisma de la creatividad*. In CARNACEA CRUZ, Ángeles, LOZANO CÁMBARA, Ana (2011). *Arte, intervención a acción social: La creatividad transformadora*. Madrid: Grupo 5, 2011. ISBN 978-84-937730-2-1. s. 48

⁴⁸ Srov. tamtéž, s.48, (překlad K.H.)

⁴⁹ ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava (2002). *Základy arteterapie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-616-0. s. 22

Samotný tvořivý proces je pro tvůrce jakýmsi vnitřním očištěním a naplněním. Pro diváka může být tímto procesem už sama percepce díla. Šicková⁵⁰ zmiňuje obraz Isenheimského oltáře Mathiase Grünewalda, u něhož se nemocní námelem zázračně uzdravovali při pohledu na velmi naturalisticky vyobrazené utrpení Krista, jehož rány se podobaly ranám způsobeným touto zhoubnou nemocí. Léčivé účinky umění jsou vědeckými cestami hůře dokazatelné, přesto samotný fakt, že člověk v tíživých životních podmínkách, často hraničících s bojem o holé přežití, touží po vlastní výtvarné reflexi prožitého, je důkazem upozorňujícím na terapeutický rozměr umění. Takové podmínky prožívaly například děti v Terezínském ghettu, nebo vězni v koncentračních táborech, jejichž výtvarné artefakty se dodnes zachovaly. Umění pomáhá prožívat tíživé životní situace, podporuje vnitřní ozdravné procesy skrze percepci krásy, buduje sebevědomí a podporuje lidskou důstojnost.

Je možné vysledovat proces uzdravování společnosti skrze vliv jednotlivců a naopak, vliv prostředí, které je uzdravováno a přetvářeno například skrze umění, na jednotlivce? Bylo by to určitě zajímavé a podnětné téma do diskuze odborníků z řad psychologů, terapeutů, architektů, sociálních pracovníků, sociologů, i veřejnosti. Některé prvky tohoto procesu můžeme zahlédnout ve zkušenostech sdílených respondenty níže uvedeného dotazníkového šetření.

Tvorba nebo percepce výtvarného díla se může rovněž stát prostředkem budujícím a obnovujícím lidské vztahy a posiluje vztahy v komunitách. Takovým společným terapeutickým zážitkem může být poslech hudby či prožívání sounáležitosti se společenským symbolem, jakým je v našem národním kontextu například Myslbekova socha sv. Václava.⁵¹

V první řadě se však pojí terapie s vlivem na integraci osobnosti člověka, vlivem na jeho psychické, spirituální, sociální i tělesné zdraví.

Vývojem a technikami arteterapie se v této práci blíže nezabývám, ač jsou mnohdy i implicitně přítomny v následně zmíněných aktivitách a projektech.

⁵⁰ Tamtéž, s. 23

⁵¹ ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava (2002). *Základy arteterapie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002.

ISBN 80-7178-616-0. s. 24-25

2 UMĚNÍ JAKO NÁSTROJ SOCIÁLNÍ INTERVENCE

Myšlenka využívat umění, jakožto médium schopné komunikace, pro intervenci do sociální reality, není nová, můžeme se s ní setkat v historii v průběhu celých dějin civilizace. Nejdříve sloužilo umění prezentaci moci vládců, a ovšem také komunikaci náboženských a rituálních symbolů a skutečností.

V předcházejících kapitolách jsme do této problematiky už nahlédli. Pročítáme-li literaturu o možnostech umění intervenovat jakýmkoli způsobem do sociální reality, ukazuje se, že existují dva neustále soupeřící tábory, k nimž jednotliví autoři inklinují.⁵² Jedni zdůrazňují posvátnou nedotknutelnost umění, jež je uzavřené v jakési idealistické ulitě, druzí umění přičítají přímý sociální vliv i za cenu estetických ústupků.

Je nebo může být umění nástrojem společenské změny nebo společenské integrace? Koncept změny je v našem historicky bolavém postkomunistickém prostředí velmi citlivě vnímán jako levicový model, ale je jen levicový? Změna, transformace, konverze, pokrok, mohou být pojmy zatíženými určitým ideologickým kontextem, jde však prvotně o obecné pojmy provázející v nějaké míře každý lidský život v jeho jednotlivých fázích. V neposlední řadě provázejí také spirituální rovinu lidského života, kdy se člověk setkává s duchovními hodnotami a skutečností, která ho překračuje, významným způsobem proměňuje. Tato rovina je však z hlediska věřícího člověka výhradně rovinou tajemství, výsostným územím Boží iniciativy, zjevení, vkročení do naší lidské dimenze. Pokud člověk odpoví, ocitá se v pohybu, v dynamice transcendence, postupného obrácení, na cestě ke konečnému proměnění. Boží jednání, jak je poznáváme nejen ze Starého či Nového zákona, ale i ze zkušeností světců, a snad i nás samotných, však často vstupuje do naší duchovní reality skrze zkušenost smyslů. Jde o osvědčenou pedagogiku, neboť člověk není jen duch, ale i tělo.

Pro náhled uměleckého působení v sociálním kontextu světa a lidských vztahů jsem, spíše než koncept úsilí o změnu, zvolila pojem *intervence*, vstup, zásah. Intervence není totéž co změna, spíše se na ni podívejme jako na prvek animace, vedení, formace, animování; její pedagogická funkce více odpovídá tomu, jak lidské smysly zasahuje umění.

⁵² Srov. NĚMEC, J. 2007, s. 25

2.1 Umění přetvářející sociální prostředí

Změna sama o sobě neexistuje, jen změna něčeho, v případě uměleckého vlivu snad změna vědomí, jejíž projevy mohou být vnitřní nebo vnější. Umění může mít vliv na *vnitřní uzdravení*⁵³ emocí, vzpomínek člověka, uzdravení místa, prostředí, města, jak vidíme z některých uskutečněných intervencí, projektů (viz. *Rozhovory* v příloze). Uzdravení prostředí se může uskutečnit skrze jednotlivce, uzdravení určitých dimenzí jednotlivce naopak skrze vliv prostředí, *environment*. Na tomto principu je založena např. environmentální terapie. V historii církve považujeme za takováto uzdravující prostředí například poutní místa, a samotné poutě, v jejich smyslovém prožitku oproštění se od běžných hmotných věcí, zážitek samoty nebo společenství, fyzické námahy. V protestantském prostředí vidíme působení společenství v exteriéru měst – letniční skupiny. Tyto prvky působení na prostředí mají své hluboké kořeny v historii církve, vzpomeňme lidové misie Redemptoristů, kázání svatého Františka, Antonína z Padovy a jiných.

Možným „uzdravením“ místa se zabývá *Site-Specific Art*,⁵⁴ jenž se orientuje na konkrétní tvorbu pro specifickou lokalitu, do které intervenuje esteticky, ale též ideově zprostředkováním určitého poselství.

Veřejné městské prostory,⁵⁵ nejlépe přímo ulice jsou v sociálně zaměřeném umění dnes preferovány z toho důvodu, že primárním účelem není komunikace s publikem, které si zaplatilo lístek, které se přišlo odreagovat, ale s veřejností. Tato komunikace se děje přímo, tváří v tvář, ale v poslední době je čím dál větší důraz kladen také na zprostředkovanou komunikaci skrze masová média, díky nimž se o dané problematice dovídají kvantitativně jiné řady obyvatel.

V naší postmoderní době roli ulice zcela přebírá kyberprostor a novodobá Agora digitálních médií. Tento prostor se stal nejsilnější sférou vlivu. V souvislosti s možnostmi i nebezpečími této sféry pracuje intenzivně například umělecká skupina *Critical Art Ensemble* (CAE)⁵⁶ nebo aktivisté *The Yes Men*⁵⁷ duo.

⁵³ Souvislosti tohoto pojmu v knize: VELLA, Elias. *Ježíš-Lékař duše i těla*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2006. ISBN 80-7191-851-8.

⁵⁴ KWON, Miwon. *One place after another: Site -Specific Art and Locational Identity*. The MIT Press, Massachusetts Institute of Technology. 2002. Cambridge, UK. ISBN 978-0-262-61202-9.

⁵⁵ Srov. NĚMEC, J. 2007, s. 47

⁵⁶ Tamtéž, s. 47

⁵⁷ The Yes Men. [online]. Dostupné z URL:<<http://theyesmen.org/>>

Teatralizací protestu a použitím sítě nových médií se podařilo protlačit například ekologická témata až na titulní strany velkých amerických deníků, například hnutí Greenpeace,⁵⁸ ale tato média jsou hojně využívána i k prezentaci a sjednocení skupin a komunit usilujících o svá lidská práva.

Umění, které se uplatňuje ve veřejném prostoru, je u nás a v postkomunistických zemích často spojováno pouze s monumentálními postavami ideologických vůdců, dělníků, havířů a svalnatých matek s dětmi v krojích. Dnes už ale nabývá jiné podoby a nese jiná poselství, vycházející z kultury často okrajových komunit městských periferií, umění minorit, pohybující se od *street-art*, přes *site-specific art*, *graffiti*, instalace ve veřejném prostoru, performance a happening, pouliční divadlo a jiné umělecké akce. Přesto je nutné se od tohoto pohledu oprostít ve prospěch vnímání artefaktů ve veřejném prostoru, které chtějí být v humanistickém duchu místy setkávání (meditativní zahrady), intervencí do lokálního prostředí komunity (nástěnné malby Afričanů a chicanos v USA), povzbuzením a přenesením estetické krásy do prostředí na tyto hodnoty chudého, nebo realizací komunitního projektu lokální skupiny.⁵⁹

2.2 Umění jako "empowerment"

Jak píše Navrátil⁶⁰ koncept *zmocnění* je radikálně odlišný od konceptu *umožnění*, jež je principem mnohých, ne-li většiny služeb ve společnosti. Pokud člověk, který je slabý, odkázaný na pomoc druhých a neschopný si sám pomoci, najde s pomocí druhých více své vlastní invence a vnitřního potenciálu, není již v další podobné krizové situaci vystaven stejné závislosti a bezmoci. Jde však o víc, jde o kulturní transformaci člověka. Zmocnění je důsledkem procesu pedagogiky osvobození. Cílem tohoto procesu je vést člověka kritickým vědomým ke svobodě a odpovědnosti. Sociální pracovník v tomto smyslu má pomoci klientovi, aby se stal soběstačným, případně mohl dále i on nabídnout pomoc jinému. Důraz je kladen na sounáležitost skupiny a bohatství vzájemných vztahů.

⁵⁸ Srov. NĚMEC, J. 2007, s. 27. In DURLAND.1998

⁵⁹ *Parte III: 19 aventanas, 19 Modos de ver.* In CARNACEA CRUZ, Ángeles, LOZANO CÁMBARA, Ana (2011). *Arte, intervención a acción social: La creatividad transformadora.* Madrid: Grupo 5, 2011. ISBN 978-84-937730-2-1. s. 235

⁶⁰ NAVRÁTIL, Pavel (2001). *Teorie a metody sociální práce.* 1. vyd. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0. s.148

Je na nás zda si ve své negativní sociální situaci zvolíme být oběťmi nebo těmi, kdo spolupracují na změně této situace.⁶¹ Například sociální práce s použitím divadelních technik přináší v praxi významné výsledky a je využitelná pro velmi široké spektrum cílových skupin a různých sociálních situací. Jeho vlivy a celkový přínos se pohybují od terapeutické roviny, přes sociálně expresivní a kognitivně-behaviorální funkci, až po vliv na sociální politiku a zákonodárství. Přesto jde o jev téměř okrajový, spojovaný především s chudými oblastmi Jižní Ameriky a levicovým prostředím v Evropě i USA, zatížený problematickým politickým kontextem a spojením s ideologií marxismu-leninismu.

Podle Paola Freireho⁶² jsou „utlačovaní“ zbaveni práva na plně prožívaný lidský život a nemají přístup k diskusi o utváření společnosti. Podstatou jeho *Pedagogiky osvobození* je dialogický proces s pedagogickými prvky, který vede utlačeného z jeho rezignované *kultury ticha* k probuzení kritického *vědomí* (conscientization) a tím k osvobození. Freireho pedagogická činnost spočívá ve "zmocňování" lidí k přijetí vlastní sociální a politické zodpovědnosti. Jeho vzdělávací programy směřují k růstu vědomí a uskutečnění kreativní a osvobozující sociální akce.

Umění v tomto procesu může hrát klíčovou roli,⁶³ neboť dává jednotlivcům i skupinám možnost tvořivě reagovat, reflektovat, prožívat realitu, a tím napomáhá k rozvoji kritického vnímání, pochopení souvislostí a kreativního otevření se novým možnostem a cestám. Umělecká tvorba i percepce rozvíjí fantazii, schopnost reflexe a improvizace, posiluje uvědomění vlastní osoby (těla i ducha). Podporuje vědomé i nevědomé procesy psychiky a její ozdravné procesy zpracovávání traumat a problematických zkušeností. Je významným prostředkem lidské komunikace a sebevyjádření.

Ve všech těchto oblastech je možné ocenit potenciál umělecké kreace a reflektovat vliv umění a jeho intervence na společnost.

⁶¹ OLAECHEA, C., ENGELI, G. *Maneras de ver la realidad social a través del prisma de la creatividad*. In CARNACEA CRUZ, Ángeles, LOZANO CÁMBARA, Ana (2011). *Arte, intervención a acción social: La creatividad transformadora*. Madrid: Grupo 5, 2011. ISBN 978-84-937730-2-1. s. 49, (překlad K.H.)

⁶² Srov. NAVRÁTIL, Pavel (2001). *Teorie a metody sociální práce*. 1. vyd. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0. s. 145. in FREIRE, Paolo. 1972.

⁶³ Srov. OLAECHEA, C., ENGELI, G. *Maneras de ver la realidad social a través del prisma de la creatividad*. In CARNACEA CRUZ, Ángeles, LOZANO CÁMBARA, Ana (2011). *Arte, intervención a acción social: La creatividad transformadora*. Madrid: Grupo 5, 2011. ISBN 978-84-937730-2-1. s. 47- 49, (překlad K.H.)

V následujících projektech se tato jeho schopnost zmocňovat odráží. Není však dosud ani v umělecké oblasti ani ve sféře sociální práce doceněna a plně využívána.

2.3 Umění jako prostředek komunitní sociální práce

Komunitní sociální práce, jak ji charakterizuje Matoušek,⁶⁴ je „*proces pomáhající lidem, aby společnou aktivitou vyřešili problém místní komunity, případně zlepšili podmínky svého života v komunitě.*“ K tomuto procesu je obvykle nutná i účast profesionálních sociálních pracovníků. *Akční skupinu* tvoří místní obyčejní lidé, které spojuje společný zájem nebo stejná společenská pozice.

Jednotlivé cílové skupiny intervencí:

lidé ohrožení sociální exkluzí, lidé bez domova, dlouhodobě nezaměstnaní, rodiny ze sociálně slabšího prostředí, dlouhodobě nemocní, senioři, ženy ohrožené násilím, migranti, lidé žijící v oblasti válečných konfliktů, lidé ohrožení chudobou, etnické menšiny, sociálně vyloučení, mentálně postižení, psychicky nemocní

Blíže se podíváme na práci s těmito cílovými skupinami:

- 1) Děti a mládež
- 2) Lidé na okraji společnosti
- 3) Senioři
- 4) Dlouhodobě nemocní
- 5) Lidé s psychickými poruchami
- 6) Imigranti, cizinci

1) Děti a mládež

Cílovou skupinou těchto projektů jsou děti s těžkým osudem, z chudšího či deprivovaného prostředí, bez rodičů, z periferií měst, děti imigrantů a děti se ztíženým přístupem do společnosti. Důležitým přínosem pro tyto děti je nabytí sebevědomí a nových schopností, změna hodnotového žebříčku, rozvoj fantazie a tím větší míry kreativity při zvládání těžkých životních situací, podpora a rozvoj přátelských vztahů s vrstevníky,

⁶⁴ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 1. vyd. Praha:Portál, 200. ISBN 80-7178-549-0. s. 94

prevence kriminality a sociálně-patologických jevů. Projekty jsou zaměřeny na rozvoj jejich talentu a navázání kontaktu s „normálními“ vrstevníky.⁶⁵

Aktivitami pro tuto cílovou skupinu se zabývá například německý projekt „*Jedem Kind ein Instrument*“ – který nabízí příležitost pro dětem z průmyslově postižených oblastí Porúří, aby byly účastny hudebního vzdělávání. Projekt se rozšířil i do jiných částí Německa, do Švýcarska a Kanady.

Berlínská filharmonie se snaží zpřístupnit kvalitní hudbu všem vrstvám obyvatelstva, organizuje vzdělávací aktivity a kreativní projekty otevřené veřejnosti, které oslovují mnohé skupiny obyvatel. Jedním z těchto projektů je taneční vystoupení dětí z komplikovaného a narušeného rodinného prostředí. Iniciátorem projektu "*Rhythm is it*" je dirigent Simon Rattle, který si pozval asi 250 těchto dětí a připravil s nimi taneční představení pod vedením známého tanečního choreografa Roystona Maldooma. Toto představení mělo veliký úspěch a shlédlo jej kolem 2500 diváků. U nás byl tímto počinem inspirován projekt "Špalíček", aktivita Institutu umění a Českého divadelního ústavu.⁶⁶

2) Lidé na okraji společnosti

Tato skupina má mnohá specifika. Jde především o lidi bez domova, drogově závislé a prostitutky. Pozitivní výsledky nacházíme v soustavné umělecké činnosti lidí, jenž jsou z nějakého důvodu na okraji společnosti. Při práci s těmito skupinami se osvědčila zvláště divadelní a dramatická tvorba, přičemž nejenže tito lidé se stanou herci, ale také sami tyto hry píší, případně režirují. "*Obsahem jejich her jsou ve významné míře autobiografická a existenciální témata, vedoucí k prvkům sebereflexe či sebeuvědomění. Při tvůrčím procesu a při představeních dochází k přímé interakci aktérů a veřejnosti, zpracovávají se témata i pro vzdělávací účely do škol. Všechny fáze spolupráce mají pozitivní dopad při integraci.*"⁶⁷

U nás je touto činností známý především český soubor "*Kunsthau Sananim*", dále se dlouhodobě zabývají divadelní tvorbou s lidmi na okraji společnosti soubor "*Ježek a*

⁶⁵ MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010). *Umělci pro společnost – příklady kulturních projektů v oblasti sociální inkluze*. Praha: Česká kancelář programu Culture-Institut umění, 2010. ISBN 978-80-7008-249-2. s. 9-10

⁶⁶ Tamtéž, s. 10

⁶⁷ MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010). *Umělci pro společnost – příklady kulturních projektů v oblasti sociální inkluze*. Praha: Česká kancelář programu Culture-Institut umění, 2010. ISBN 978-80-7008-249-2. s. 10

Čížek" a divadlo *Rozkoš*. V zahraničí se prosadilo například profesionálně vedené divadlo *Cardboard Citizens* s herci bez domova. Jedním z přínosů takovéto aktivity je i to, že "pokud klienti plní pravidelně své povinnosti v souboru, jsou za svou činnost také honorováni." Tento soubor spolupracuje s renomovanými divadly ve Velké Británii a věnuje se osvětové činnosti přípravou odborných školení pro terapeutů a sociální pracovníky zabývající se prací s touto cílovou skupinou.⁶⁸

3) Senioři

Specifickými problémy této cílové skupiny jsou opuštěnost, odloučení, elektronická negramotnost, narůstající zdravotní potíže a stále větší míra sociálního vyloučení seniorů, jenž je úměrná jejich vzrůstajícímu procentu ve společnosti. Tento neuspokojivý stav je reflektován v plánu mezigeneračního dialogu v EU pro rok 2012.

Snahou státu je zvýhodnit seniory v přístupu ke kultuře, jak vidíme například ze sníženého vstupného seniorů do kulturních zařízení, na hrady a zámky. Ministerstvo kultury ČR přispělo v roce 2010 na 15 regionálních projektů v rámci programu Podpora kultury zdravotně postižených a seniorů částkou přes 500 000 Kč. Jednalo se zejména o projekty zaměřené na arteterapii, kurzy pro seniory a zdravotně postižené, což však nejsou projekty inkluzivní. Jedním z více inkluzivních projektů je iniciativa *Lektorského centra Galerie Středočeského kraje (GASK)* zaměřená na aktivizaci seniorů, kdy GASK instaluje vybraná umělecká díla ze svého deponáře na 24 hodin do bytů seniorů. "Cílem je především aktivizace starých lidí, kteří neopouštějí své domovy tak často."⁶⁹

Dále je to Sdružení Život 90, které zřizuje kulturní centra pro seniory v různých místech ČR. Slibná je i možnost zapojení seniorů do dobrovolnické činnosti.

4) Dlouhodobě nemocní

"Prostředí nemocnic je především pro dlouhodobě nemocné deprimující. Existují projekty, které se snaží nemocniční prostory zpříjemnit a rozveselit. Francouzská organizace " *Ars dans la cité*" již 10 let oživuje nemocnice výtvarnými počiny a site-specific projekty."⁷⁰

⁶⁸ Tamtéž, s. 10-11

⁶⁹ MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010). *Umělci pro společnost – příklady kulturních projektů v oblasti sociální inkluze*. Praha: Česká kancelář programu Culture-Institut umění, 2010. ISBN 978-80-7008-249-2. s. 11

⁷⁰ Tamtéž, s. 11

Tato organizace iniciovala evropský projekt *The European Festival of Visual Art in Hospital*, který zahrnoval spolupráci devíti nemocnic ze čtyř evropských států. Rozhodujícím kritériem výběru byla kvalita děl a míra zapojení pacientů do tvůrčího procesu. Hodně rozšířenou aktivitou se stalo divadlo v nemocnicích. U nás jsou to sdružení *Zdravotní klauni*, *Loutky v nemocnici*, *Artist 4 Children*, *Múzy dětem*. Některé z těchto souborů hrají též v dětských domovech.

Do této cílové skupiny patří také osoby s fyzickým handicapem. Uměleckými projekty s těmito osobami se zabývá například britská taneční skupina *Candoco*, která vznikla asi před 20 lety a stala se průkopníkem v zapojení handicapovaných tanečníků.⁷¹

5) Lidé s psychickými poruchami

Kreativní projekty pro tuto cílovou skupinu vedou ke zlepšení kvality jejich života. *"Sdružení Inventura podporuje umělecké aktivity lidí s mentálním a kombinovaným handicapem, organizuje pro ně tvůrčí dílny v Praze i v dalších regionech."*⁷² Dále pořádá "Normální festival", umožňující setkávání lidí s různým postižením i bez něj a festival "Mezi ploty" na podporu psychiatrických léčeb, kde vystupuje tradičně i Bohnická divadelní společnost a další soubory.

*"Velmi činné v uměleckých aktivitách je sdružení Tap. Výsledkem jeho dlouhodobé práce jsou koncerty hudební skupiny The Tap Tap, se kterým spolupracují významné osobnosti. Tap také realizuje projekt STUDEO, který nabízí širokou škálu kreativních kurzů od výuky hry na nástroje po kresbu."*⁷³ Dalším zajímavým projektem, který se zaměřuje na práci s lidmi s psychickými poruchami, je vědecký výzkum britského *The Sidney De Haan Research Centre* zkoumající *"aktivní účast v pěveckých souborech a její možný dopad na životní úroveň a zdraví. Ve svých průzkumech analyzuje situaci v Austrálii, Anglii a Německu."*⁷⁴

6) Imigranti

Zapojení cizinců do většinové společnosti je obtížné a vhodným nástrojem může být jejich začlenění do tanečních a hudebních souborů, kde odpadá jazyková bariéra.

⁷¹ Tamtéž, s. 12

⁷² Tamtéž, s. 12

⁷³ MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010). *Umělci pro společnost – příklady kulturních projektů v oblasti sociální inkluze*. Praha: Česká kancelář programu Culture-Institut umění, 2010. ISBN 978-80-7008-249-2. s. 12-13

⁷⁴ Tamtéž, s. 13

Velmi úspěšné v tomto směru je *Divadlo Archa*, které organizuje aktivity jako je hudební skupina *Allstar Refjúdži Band* a představení *Emigrantes*. Ze zahraničních projektů to mohou být například ve Francii organizace se zaměřením na deprivované oblasti nebo čtvrti velkých měst, kde žije velké procento imigrantů "*čelící specifickým problémům*". Příkladem mohou být *Ópera de Lyon*, a jiné kulturní instituce se zavedením částečně volného vstupného, nebo projekt *Cirque contre l'exclusion*.⁷⁵

Ve Velké Británii zmíníme především audiovizuální projekt "*Breaking into the Museum*" organizovaný v *Museum of London*, který se zaměřuje na problematiku mládeže z oblasti Karibiku.

*"Jak dokazuje tato publikace, existuje i v ČR řada kulturních projektů pracujících se sociálně vyloučenými skupinami. Jejich výsledky dokládají, že kultura má kromě jiných i důležitou integrační roli a jistě by po vzoru mnohých evropských zemí bylo vhodné ji začlenit do strategie sociální soudržnosti i u nás."*⁷⁶

⁷⁵ Tamtéž, s. 13

⁷⁶ Tamtéž, s. 13

3 UMĚLECKÉ PROJEKTY NA POLI SOCIÁLNÍ PRÁCE

3.1 ROZDĚLENÍ OBLASTÍ INTERVENCE PODLE MÉDIÍ

3.1.1 Divadlo a happening aneb cesta zmocnění a změny

- **Başak Kùltùr ve Sanat Vakfı** (Kulturní a umělecká nadace Başak), Turecko⁷⁷

Cílová skupina: děti a ženy z chudinských čtvrtí,

Tato turecká nadace byla založena v Istanbulu s cílem organizovat umělecké a vzdělávací kurzy pro děti, které si takové programy nemohou finančně dovolit, ale i pro ženy postižené nerovným přístupem ve společnosti. Organizace zrealizovala již více než 10 ucelených projektů a mnoho dalších kurzů, ve kterých nabízí širokou škálu aktivit vedoucích k prohloubení sebevědomí dětí či podpoře jejich talentu. V letech 2003-2008 se kurzů zúčastnilo přes 10 000 dětí. Nadace spolupracuje s dobrovolníky i s profesionály z oblasti umění, psychologie. Kurzy se zaměřují na divadlo, dramaturgii, moderní tanec, folklórní tanec, keramiku, kresbu, hudbu. Divadelní kurzy jsou rozděleny dle věku dětí, podporují rozvoj zdravých vztahů, psychické pohody, kreativity a talentu.⁷⁸

*"Divadlo přispívá k sociálnímu, citovému a intelektuálnímu rozvoji dětí a ke zlepšení kritického myšlení a schopnosti řešit problémy v běžném životě."*⁷⁹

- **Performing Arts in Hospital - The Clowndoctors** (Divadelní umění v nemocnici - Zdravotní klauni), Rakousko, Česko, Slovensko, Itálie, Maďarsko, Německo, Polsko, Slovinsko⁸⁰

Cílová skupina: dlouhodobě nemocní

⁷⁷ Viz. WWW:<<http://www.basaksanatvakfi.org.tr/>>

⁷⁸ MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010). *Umělci pro společnost – příklady kulturních projektů v oblasti sociální inkluze*. Praha: Česká kancelář programu Culture-Institut umění, 2010. ISBN 978-80-7008-249-2., s. 58

⁷⁹ Tamtéž, s. 58

⁸⁰ Viz. WWW:<<http://www.rednoses.eu/>>

Zdravotní klauni vystupují v nemocnicích pro těžce nemocné děti nebo v pečovatelských centrech pro děti se zdravotním postižením. Práce zdravotních klaunů podporuje proces uzdravování, snižuje stres a izolaci pacientů, používá divadelní prvky komedie a pantomimy. Smyslem projektu je rozvoj vzdělávání a podpora nadnárodní mobility. Má za cíl vyškolit umělce ze sedmi evropských zemí, podpořit vznik sítě zdravotních klaunů a nabídnout služby zdravotnickým zařízením. Součástí projektu je kampaň *Red Noses Action Day 2012* pro širokou veřejnost. Zdravotní klauni jsou podporováni z evropského programu EU Culture. Organizátorem projektu je sdružení *Rote Nasen Clowndoctors Österreich*.⁸¹

- **Projekt Cardboard Citizens** (Občané z kartonu, Kartónáci), Velká Británie⁸²

Cílová skupina: lidé bez přístřeší - bezdomovci

" Od roku 1994 divadelní společnost Cardboard Citizens mění skrze divadlo životy lidem bez přístřeší. Profesionály vedený soubor, jehož autory i herci jsou lidé bez domova, klade důraz na uměleckou kvalitu, přičemž ústředním tématem zůstává bezdomovectví." ⁸³

Tato společnost navazuje přímo na divadlo utlačovaných Augusta Boala. Tento brazilský režisér, dramatik, teoretik, spisovatel a pedagog (1931 - 2009), tvůrce *Divadla utlačovaných*, rozvíjel ve své práci zejména Freireho myšlenku dialogu a dialektiku Freireho antiopresivního přístupu ke komunitě. Divadlo utlačovaných je souhrnem mnoha technik, her a cvičení, které Boal rozvíjel zhruba od 60. let 20. století. Jeho hlavní myšlenkou je obnovit chybějící dialog mezi lidmi skrze uměleckou formu, kterou propůjčuje divadlo.⁸⁴

Pro člověka bez přístřeší je základě absolvování workshopů ze strany Cardboard Citizens vytvářena nabídka pro další, trvalejší a placenou spolupráci. Ta se odvíjí ve třech rovinách. Jednak se může jednat o doplnění pracovního týmu společnosti Cardboard Citizens ve smyslu trvalé nabídky, dále se může jednat o krátkodobější i trvalejší hereckou spolupráci na profesionálních divadlech, a konečně také o jednoletou nabídku spolupráce na turné divadla fórum, takzvanou "*Hostel Tour*", divadelní turné po londýnských

⁸¹ MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010)., s. 63

⁸² Viz. WWW:<<http://www.cardboardcitizens.org.uk/>>

⁸³ MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010)., s. 72

⁸⁴ Srov. REMSOVÁ, Lenka (2011). *Divadlo utlačovaných a jeho edukační možnosti v sociální pedagogice* (disertační práce). Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra soc. pedagogiky, 2011., s. 35

ubytovnách a komunitních centrech, které jsou častým útočištěm sociálně vyloučených. Zde oslovuje lidi bez domova k nové spolupráci a účasti na workshopech, kde mohou sdílet své životní zkušenosti.⁸⁵

Mezi další aktivity patří propagace myšlenky, že divadlo je vhodným nástrojem boje proti sociálnímu vyloučení. Za tímto účelem pořádá divadlo workshopy zvané *"Theatre of the Oppressed"*, kterými prošlo na 300 sociálních pracovníků i zájemců z řad bezdomovců. *Carboard Citizens* spolupracuje s ostatními profesionálními divadelními společnostmi, například s *Royal Shakespeare Company*.⁸⁶

3.1.2 Hudba

- **Jedem Kind ein Instrument** (Hudební nástroj pro každé dítě), Německo⁸⁷

Cílová skupina: děti z chudých rodin a z průmyslových oblastí

*"Tento jedinečný projekt vznikl v rámci projektu Evropského hlavního města kultury 2010 v průmyslovém Porúří. Cílem této iniciativy je poskytnout všem dětem ve věku 6-10 let základní hudební vzdělání, možnost seznámit se s hudebním nástrojem a tím oslovit i děti ze slabších sociálních skupin, které by si takové kurzy finančně nemohly dovolit, nebo by k nim nenašly cestu."⁸⁸ Výuka se týká dětí z 1.- 4. třídy základních škol, součástí projektu je i spolupráce s profesionály a veřejná vystoupení. Projekt se stal součástí koncepce ožívování průmyslového regionu, byl zahájen roku 2003 v Bochumi, iniciativou *Zukunftsstiftung Bildung* ve spolupráci s hudební školou v Bochumi. Nyní zahrnuje již 56 hudebních škol a 641 základních škol v Porúří, a rozšířil se i do Švýcarska, Kanady a do německého Hamburku. Organizátorem projektu je stejnojmenné sdružení se sídlem v Bochumi. V Kanadě se tímto projektem zabývá *Hamilton Music Collective* s *Hamilton Philharmonic Orchestra*, které se rozhodly ve spolupráci s okresní školní radou zahrnout*

⁸⁵ Srov. REMSOVÁ, Lenka (2011)., s. 57

⁸⁶ MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010)., s. 72

⁸⁷ Viz. WWW:<<http://www.jedemkind.de/>>, WWW:<<http://aninstrumentforeverychild.ca/>>

⁸⁸ Srov. MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010)., s. 60

do roku 2016 do projektu asi 1000 žáků z 10 základních škol. Tyto aktivity jsou financovány ze soukromých zdrojů.⁸⁹

- **The East Kent 'Singing for Health' Network** (Sít' pěveckých sborů z východního Kentu "Zpěvem ke zdraví"), Velká Británie⁹⁰

Cílová skupina: dlouhodobě nemocní

*"Tato síť sdružuje sedm lokálních sborů, kterými prošlo přes 100 členů s vážnými a dlouhodobými psychickými problémy."*⁹¹

Díky pravidelnému setkávání ve sboru dochází ke zlepšení kvality jejich života i zdraví. Průvodními jevy dlouhodobých psychických poruch a nemocí je často i sociální izolace, sociální vyloučení, ztráta možnosti se vzdělávat či pracovat, dochází i k újmě na fyzickém zdraví. Výzkumné centrum *The Sidney De Haan Research Centre for Arts and Health*, jež tuto síť založilo, úzce spolupracuje s pěveckými sbory a monitoruje od počátku nemocné členy skupiny a analyzuje změny. Na základě hodnocení výzkumu došli vědci k závěru, že pravidelný sborový zpěv výrazně podporuje zdravý životní styl. Proto také tvrdí, že je žádoucí, aby se podobné aktivity více rozšířily do povědomí veřejnosti. Všech sedm sborů se zúčastnilo na dvou společných vystoupeních v místních divadlech. Další činnost organizace je zajištěna s přispěním charitativních organizací. Partnery projektu jsou organizace jako *Roger De Haan Charitable Trust* (finanční partner) a umělecký partner, sbor *Mustard Seed Singers*.⁹²

- **RefuFest 2010, ČR**⁹³

Cílová skupina: cizinci, imigranti

Jedná se o dvoudenní multikulturní festival, který se koná každoročně od roku 2005 v Rakovicích a v Praze. Klade si cíl být místem setkávání různých kultur a národností. Jde o jedinečnou příležitost, kdy se veřejnost může seznámit s lidmi pocházejícími z nejrůznějších částí světa a formou zážitku získává informace o jejich zemi původu, kultuře,

⁸⁹ Srov. MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010)., s. 60

⁹⁰ Viz. WWW:<<http://www.canterbury.ac.uk/centres/sidney-de-haan-research/>>

⁹¹ Srov. MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010)., s. 62

⁹² Tamtéž, s. 62

⁹³ Viz. WWW:<<http://www.refufest.cz/>>

tradicích, zvycích a národních pokrmech. Při hudebních a tanečních vystoupeních cizinci prezentují svou kulturu. Na přípravách se podílejí občané ČR i imigranti. Součástí programu jsou interaktivní workshopy, výstavy fotografií a výrobků, divadlo a možnost ochutnat jídla jednotlivých národních kuchyní. Organizátory festivalu jsou občanské sdružení *Berkat* a *InBáze*, jenž zaštiťují i další komunitní, vzdělávací a sociální aktivity. Festival je financován z Evropského fondu pro integraci státních příslušníků třetích zemí a Ministerstvem vnitra ČR. Partnerem projektu se stala Nadace Charty 77 a UNHCR.⁹⁴

- **Projekt L'Ópera dans la cité** (Opera ve městě), Francie⁹⁵

Cílová skupina: obyvatelé z předměstských částí, vězni, dlouhodobě nemocní, senioři

Od roku 2004 usiluje *Ópera de Lyon* o přímou účast na životě občanské společnosti a řešení jejich problémů. V rámci této iniciativy spolupracuje s ostatními kulturními institucemi a s mecenáši, aby oslovila sociální skupiny, které mají z různých důvodů ke kultuře ztížený přístup. Organizace pořádá představení a umělecké workshopy v nemocnicích, ve věznicích, pořádá kulturní festivaly, které oživují dafavorizované čtvrti města. *Ópera de Lyon* se zapojila do vzdělávacích aktivit formou kurzů tance a hudby, kterých se zúčastnilo asi 4000 studentů středních škol z oblasti regionu Rhône-Alpes. Aktivity jsou financovány ze zdrojů EU (FEDER), státních zdrojů (DRAC, prefektura), regionu Rhône-Alpes, Le Grand Lyon, město Lyon a obec Vénissieux, a z rozpočtu pro národní vzdělávání.⁹⁶

- **Projekt Špalíček**, ČR⁹⁷

Cílová skupina: sociálně slabší žáci, děti z národnostních menšin

Propojení profesionálních tanečníků s netanečnickými bylo realizováno i v ČR v projektu *"Špalíček"*. Představení na hudbu Bohuslava Martinů sestavila choreografka Eva Blažíčková.

⁹⁴ Srov. MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010)., s. 19

⁹⁵ Viz. WWW:<<http://www.opera-lyon.com/>>

⁹⁶ Srov. MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010)., s. 69

⁹⁷ Viz. WWW:<<http://www.spalicek.eu/>>

"Koncepce projektu je metodologicky inspirovaná úspěšným projektem Berlínských filharmoniků "Rhythm is it" (režie S. Rattle, choreografie R. Maldoom). Spočívá v dlouhodobé společné práci neškolených dětí se studenty a profesionály na společném představení za doprovodu živé hudby." ⁹⁸ Děti jsou vybírány z cílové skupiny také dle zájmu o projekt, během nácviku zúčastněných dětí ubývá, pokud přestanou docházet na zkoušky. Výsledná zkušenost je přínosná nejen pro děti, ale i lektory, profesionály i rodiče. Pilotní aktivitou pro program je vize občanského sdružení Tanec školám. Součástí širšího projektu *Špalíček* je i dokumentární film Olgy Sommerové, v koprodukcii s Českou televizí, který zaznamenává průběh a sociálně-psychologický kontext přípravy a realizace projektu.

Organizátory projektu jsou Institut umění a Divadelní ústav. Finanční záštitu převzalo Ministerstvo kultury ČR, Magistrát hlavního města Prahy, Nadace Bohuslava Martinů a Městská část Praha 5.

▪ **Allstar Refjúdží Band (ASRB),** ⁹⁹ ČR

Cílová skupina: cizinci, imigranti

Tuto hudební skupinu založila režisérka Jana Svobodová a hudebník Michael Romanyskyn. Své pilotní představení "*Tanec přes plot*" realizovalo toto hudební těleso složené z profesionálních hudebníků, herců a lidí, kteří hledají nový domov v ČR. Hlavním posláním tohoto uskupení je dát prostor pro setkání zdánlivě neslučitelným skupinám ve společnosti. Stěžejním působením skupiny je pořádání hudebních a divadelních projektů "*s lidmi a pro lidi, kteří se ocitli v krizové životní situaci,*" organizuje kreativní dílny, vyhledává a trénuje divadelní profesionály. Skupina vydala CD s názvem "*SPAS!*" a prezentuje se na veřejnosti u nás i v zahraničí. Organizátorem tohoto projektu je obecně prospěšná společnost Divadlo Archa, Praha, známá též organizací mezinárodního festivalu se sociálním přesahem AKCENT, probíhající v Praze a Banské Bystrici. Při realizaci tohoto festivalu spolupracuje s dramaturgem Henkem Keizerem, ředitelem nizozemské organizace Friesland - Culturele Hoofdstad 2018. Festival AKCENT chce prosazovat nový

⁹⁸ Srov. MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010)., s. 15

⁹⁹ Viz. WWW:<<http://www.asrb.cz>>

pohled na funkci umění v sociálním kontextu. Finanční zázemí poskytli projektům Nadace rozvoje občanské společnosti a finanční mechanismus tzv. Norských fondů.¹⁰⁰

3.1.3 Výtvarné umění

- **Murals - Healing walls** (Nástěnné malby - Zdi uzdravení), Philadelphia¹⁰¹

Cílová skupina: vězni, lidé po propuštění z výkonu trestu, oběti trestných činů

Muži a ženy v Pennsylvania State Prison tvoří nástěnné malby spolu s oběti trestných činů. Tématem těchto maleb je uzdravení, lítost a odpuštění. Dialog je mnohdy velmi obtížný a staví tyto lidi do situace, kdy jsou znovu nuceni přemýšlet o svých činech. Mnohdy se počáteční nedůvěra a strach obou zúčastněných stran promění v průběhu celého procesu v překvapující momenty lidskosti uzdravující a proměňující zúčastněné. Tento program organizuje mezinárodně známá společnost *City of Philadelphia Mural Arts Program* (MAP), který sjednocuje umělce a celé komunity v práci na přetváření veřejných prostor, během níž se mění i individuální životy. Vězni v programu Mural Arts tvoří a realizují nástěnné malby uvnitř věznic, stejně tak jako návrhy kompletních nástěnných maleb, které budou realizovány v místních komunitách města Philadelphia. Vězni také pracují na designu krajiny, zahrad a hřišť, a dalším zvelebování místních komunit v rámci programu.

Adult Restorative Justice je dalším programem, který *Mural Arts* nabízí. Tento program nabízí práci na částečný úvazek těm, kteří byli propuštěni z výkonu trestu. Spolupráce je založena na hodnotách osobních vztahů, vzájemného respektu a důstojnosti, ale především na důležitosti pracovních příležitostí pro propuštěné vězně.

Další iniciativou tohoto programu je nabídnout trénink a kurzy pracovních dovedností mladým lidem v probačním programu *The City's Youth Violence Reduction Partnership*.

¹⁰⁰ Srov. MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010)., s. 22

¹⁰¹ *Mural Arts*. [online]. Philadelphia: Mural Arts Program, 2012.[cit. 2012-11-11]. Dostupné naWWW: <<http://muralarts.org/>>.

Více se o tomto programu může zájemce dozvědět z filmu *Concretesteel&Paint* od tvůrců Cindy Burstein a Tony Heriza.¹⁰²

Dalším projektem MAP města Philadelphia je tvorba nástěnných maleb v prostředích, které jsou chudé na estetické i sociální hodnoty.¹⁰³ Mnohdy jde o vytypovaná místa, kde se dlouhodobě kumuluje kriminalita ve větší míře. Takovou malbou je například *Grandmother Sewing a Holding Grandmothers Quilt*¹⁰⁴ (zobrazující místní autoritu, babičku Ruth Jones, jak šije patchworkovou deku) zrealizovaná v takovéto lokalitě. Velmi vypovídající o pozitivním vlivu této malby i myšlenky, kterou nese, jsou rozhovory s obyvateli, prezentované v dokumentárním filmu *Listen Up TV*.¹⁰⁵ Členové místní komunity zde hovoří o tom, že tato malba je to nejlepší, co jejich komunitu za poslední čas potkalo, protože vnesla do této lokality klid, mír, odkaz na rodinné a morální hodnoty, i estetickou krásu, která je přitahuje k tomu, aby ve změněném prostředí trávili spolu volný čas. Postavily se lavičky, lidé si sem chodí číst, povídat, děti hrát hry, je zde květinový záhon. Místní říkají, že tato proměna dává naději jejich dětem, že budou moci žít jinak, v lepším prostředí, znát jiné zájmy než kriminalitu.

- **Projekty Museum of London, Velká Británie**¹⁰⁶

Cílová skupina: dlouhodobě nezaměstnaní, mládež z deprivovaných čtvrtí

Museum of London se zabývá sociálními projekty dlouhodobě, nedávno přispěli do této oblasti tříletým programem zaměřeným na sociální inkluzi. Projekt využívá různých forem umění. Cílovou skupinu tohoto programu tvoří mladí lidé dlouhodobě nezaměstnaní, delikventi ze sociálně deprivovaných čtvrtí Londýna, a další vyloučené skupiny. Finančně tento projekt podpořil Loterijní fond (*Heritage Lottery Fund*). Účastníci programu se naučili novým dovednostem z oblasti řemesla a umění, zdokonalili se ve své tvorbě a obohatili místní komunitu uspořádáním výstav, prohlídek, představení nebo přípravou tiskových materiálů. V roce 2010 rovněž proběhl projekt "*Breaking into the Museum*", kdy

¹⁰² Srov. *Concretesteel&Paint* [online]. Philadelphia: Mural Arts Program, 2012.[cit. 2012-11-11]. Dostupné z WWW:<<http://www.concretetfilm.org/index.php?option:>>[menu: About the film/synopsis]>.

¹⁰³ Viz. WWW:<<http://rodsara.blogspot.cz/2010/08/phillys-murals.html>>

¹⁰⁴ Viz. obrázek č. 5 a 6 v příloze

¹⁰⁵ Dostupné z WWW:<<http://www.youtube.com/watch?v=v2LmJHhdhVE>>

¹⁰⁶ Viz. WWW:<<http://www.museumoflondon.org.uk/>>

patnáct mladých Londýňanů pocházejících z oblasti Karibiku, žijících nyní v sociálně problematických částech západního Londýna, natáčelo krátké filmy inspirované uměleckými objekty vystavovanými v nových prostorách *Museum of London*. Do aktivit byli zapojeni také kurátoři uměleckých sbírek, kteří předvedli ukázky práce kurátora s důrazem na objekty vybrané v krátkých filmech. Součástí projektu byla akce "*Piano*" konaná ve spolupráci s organizací *Capital A* a proběhla jako součást festivalu *City of London 2010*. Před budovou muzea byl instalován klavír se záměrem zprostředkovat veřejnosti kolektivní zážitek hudby a současně výtvarné realizace představ a fantazií zúčastněných mladých, které byly realizovány přímo na objektu klavíru. Pro realizaci této výtvarné akce probíhala nejdříve tvorba návrhů. Výběr a pak samotná výtvarná realizace na objektu. V projektu došlo ke zdařilému propojení muzea, hudebníků, galerií, mladých účastníků projektu a veřejnosti.¹⁰⁷

Dále se sociálními aktivitami výtvarného umění zabývá celá oblast kolem tvorby Graffiti. U nás využívá formu terapeutického působení umění a jeho kladný vliv na sociální inkluzi seniorů projekt Galerie středočeského kraje instalující obrazy do jejich domácností (projekt lektorského centra GASK). Dalším výrazným projektem, který pracuje s komunitou v intencích sociální práce je projekt se zapojením místní komunity města Philadelphia nazvaný *Mural Arts Program*, vedený malířkou Jane Goldenovou, součástí něhož je i projekt *A Place to Call Home*,¹⁰⁸ který dává malbou kreativní šanci dětem a mládeži místní deprivované komunity, jež jsou ohroženi kriminalitou a bezdomovectvím.

3.1.4 Architektura

- **Projekt Art dans la cité (Umění ve městě), Francie¹⁰⁹**

Cílová skupina: dlouhodobě nemocní

"Tato francouzská organizace již 10 let zlepšuje prostředí nemocnic a snaží se o změnu v jejich vnímání spoluprací s profesionálními umělci, kteří tvoří výtvarná díla přímo

¹⁰⁷ Srov. MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010)., s. 64

¹⁰⁸ Viz. WWW:<<http://muralarts.org/aplacetocallhome/>>

¹⁰⁹ Viz. WWW:<<http://artdanslacite.eu/>>

*pro dané interiéry a exteriéry ve vybraných nemocničních areálech. Projekty jsou realizovány po celé Evropě, například ve Velké Británii, Francii, Španělsku, Slovinsku, Rakousku, Polsku, Rumunsku."*¹¹⁰

Dále organizuje *The European Festival of Visual Art in Hospitals* (Evropský festival vizuálního umění v nemocnicích), který probíhá ve Francii, Španělsku, Itálii, Slovinsku a Rumunsku. Organizace *Les Arts Visuels* získala společně se dalšími čtyřmi kulturními institucemi dotaci 128 000 € z programu EU Culture na společný evropský projekt, jenž proběhl v letech 2008 a 2009. Díky této iniciativě došlo k propojení 9 nemocnic a 10 významných umělců. V průběhu rezidenčních pobytů v nemocnicích umělci vytvořili umělecká díla přímo pro daný prostor (site-specific art). Návrhy prošly porotami v nemocnicích a uměleckou porotou, přičemž se zkoumala hlavně tato kritéria: patřičnost uměleckého projevu vzhledem k požadavkům nemocnice, zapojení pacientů a zaměstnanců do projektu a posouzení kvality samotného uměleckého díla. Spoluorganizátory projektu se staly *Comunidad de Madrid* (Španělsko), *Regione Veneto* (Itálie), *Galeria Škuc* (Slovinsko), *Centre culturel français de Cluj Napoca* (Rumunsko).¹¹¹

- **Projekt El Cerro, umělec Chemi Rosado Seijo, vesnice El Cerro, Portoriko**
Cílová skupina: místní komunita, sociálně vyloučená lokalita

Portorikánský umělec Chemi Rosado Seijo pracuje velmi často s uměleckými intervencemi do prostředí místní komunity. Jeho aktivity se týkají místa, kde žijí, historie, a specifik místní komunity, využívá techniky komunitní práce. Dokumentaci celého projektu prezentuje na výstavě spolu s fotografiemi v jakési formě sociálního archívu umělcova jednání s průnikem do každodenního života komunity, vlivu na její realitu, jejích reakcí a výstupů. Práce s tímto typem akce spadá v kategorii současného umění pod sociální aktivismus, který pracuje zároveň s komunitou i s tradičními formami architektury a krajinou. El Cerro je malá vesnice položená na jižním svahu San Juan, je složená ze slumů obývaných chudými obyvateli a její prostředí nepůsobí vábně. Budovy jsou postaveny bez organizovaného plánu v průběhu 19. století, jako budovy pro ubytování dělníků z kávovníkových plantáží, a dosud jsou v původním, dnes už zchátralém stavu. Obyvatelé zde žijící mají stále zakotvenou myšlenku jakési méněcennosti vztahující se

¹¹⁰ Srov. MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010)., s. 71

¹¹¹ Tamtéž, s. 71

sociálně a historicky k místu, kde žijí. V úsilí o celkovou proměnu prostředí vesnice začal Rosado spolupracovat se sociálními pracovníky, umělci a dobrovolníky, zapojil členy místní komunity, aby natřeli fasády svých více než sto domů různými odstíny zelené. Tato barva je v Portoriku vnímána také jako barva *Puerto Rican Independence Party*. Barva domy tak přizpůsobila místní krajině a topografii, jako by byly jejich nedílnou součástí. Svou činnost začal návštěvami místních obyvatel, kterým ukazoval nákresy a žádal je, aby se k této aktivitě připojili tím, že namalují svou fasádu nazeleno. Obyvatelé nejdříve podezřívaví a uzavření odpověděli brzy plni entuziasmu na výzvu účastnit se „velkého malířského projektu“. Toto environmentální dílo, k počtě lidové architektury dělnických baráků, se ukázalo velice vlivným i na místní interpersonální vztahy, spojilo sousedy a členy komunity, oživilo a podpořilo místní hrdost a sounáležitost. V průběhu realizace projektu, místní obyvatelé vytvořili ve spolupráci s umělci místní noviny, trička s místními symboly a improvizované muzeum z věcí, které každý z nich přinesl. Nové panorama vesnice se stalo turistickou atrakcí, což pozvedlo úroveň místní kultury a ekonomiky.¹¹²

Celková koncepce projektu i účast sociálních pracovníků na procesu realizace vykazuje všechny základní znaky komunitní sociální práce, jako je propojení potřeb a existujících zdrojů v komunitě, podpora skupinové solidarity a spolupráce, podpora změn v komunitě¹¹³ Tento projekt patří svým zaměřením do kategorie uměleckého sociálního aktivismu, u nás se tímto typem projektů intenzivně zabývá Kateřina Šedivá.¹¹⁴

*„Kateřina Šedá se zaměřuje ve své práci na sociálně koncipované akce, v nichž zaměstnává několik desítek či stovek osob, které nemají s uměním nic společného. Odehrávají se ve zcela neuměleckém prostředí. Experimenty s mezilidskými vztahy mají za cíl vyvést zúčastněné ze zažitých stereotypů nebo sociální izolace. Charakter projektu je buď velmi osobní (např. projekt *Je to jedno*) nebo lokálního charakteru (*Nic tam není*) – Šedá pracuje s obyvateli malinké vesnice, o jejímž jméně slyšíme poprvé v životě. Přes tento osobní aspekt je však dílo Šedé obecně, dokonce mezinárodně velmi dobře srozumitelné - Šedá dosáhla v krátké době mezinárodního uznání (k dnešnímu dni měla*

¹¹² Srov. *Centre for the aesthetic revolution* [online]. Creativetime Summit: Chemi Rosado presents ‚El Cerro‘ project, 2012.[cit. 2012-11-11]. Dostupné na WWW: <<http://centrefortheaestheticrevolution.blogspot.cz/2011/09/chemi-rosado-presents-el-cerro-project.html>>. (překlad H. K)

¹¹³ NAVRÁTIL, P. (2001), s. 131

¹¹⁴ Prezentaci jejích projektů lze najít rovněž na webových stránkách *Creative Time Summit*

více výstav v zahraničí než doma).¹¹⁵ Kateřina Šedá například v projektu „Nic tam není“ zapojila obyvatele vesnice Ponětovice do činností řízených tak, aby dobrovolně co nejvíce obyvatel vykonávalo tutéž činnost ve stejný čas. Celý rok trvalo, než se jí podařilo sjednotit obyvatele k jednomu dni žitému přesně podle daného harmonogramu. Jednalo se například o nakupování, čtení novin, venčení psa, vaření stejného jídla. Šedá se zabývá také sousedskými vztahy. „*Jiný projekt s názvem „Je to jedno“ je svázán s osobou autorčiny babičky. Šedá se pokusila vyprovokovat svou babičku, která upadla do letargie a ztrácela chuť do života. Babička pracovala po léta v Domácích potřebách a velmi dobře si pamatovala všechny výrobky. Šedé se podařilo přimět babičku k tomu, aby všechno nářadí začala kreslit. Vznikl „katalog“ 650 kreslených položek i s cenami. Babička dokonce dorazila na vernisáž do Prahy a Kateřina Šedá získala s tímto projektem prestižní cenu Jindřicha Chalupeckého.*“¹¹⁶

3.1.5 Tanec

- **Kreativní projekty Berliner Philharmoniker** (Projekty Berlínské filharmonie), Německo¹¹⁷

Cílová skupina: děti ze sociálně slabých a chudých rodin, ostatní sociálně vyloučené skupiny

Od roku 2002 se Berlínská filharmonie angažuje ve vzdělávacích a tvůrčích projektech otevřených pro všechny věkové kategorie. V tomto období se různých projektů této instituce zúčastnily tisíce dětí z ekonomicky slabšího či kulturně chudého prostředí. Projekty se zaměřují na prožitek hudby, ať už je to tanec, interpretace nebo jen poslech kvalitní hudby. Projekt "*Rhythm is it*", iniciovaný dirigentem Simonem Rattlem, umožnil 250 dětem a mladým lidem ve věku 8-20 let vytvořit pod vedením choreografa Roystona Maldooma ucelené taneční představení. Žáci a mládež bez zkušeností s tancem nacvičovali

¹¹⁵ *Artlist, Databáze současného umění* [online]. Umělec: Kateřina Šedá. [cit. 2013-03-24]. Dostupné na WWW: <<http://www.artlist.cz/?id=2651>>.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Viz. WWW: <<http://www.berliner-philharmoniker.de/>>, WWW: <<http://www.rhythmisit.com/>>

pět týdnů spolu se studenty a profesionály taneční představení na skladbu Igora Stravinského "Svěcení jara". Vystoupení shlédlo kolem 2500 diváků a celý proces přípravy i konečný výsledek je zachycen ve stejnojmenném filmovém dokumentu, který sám o sobě získal ocenění, stejně jako samotný projekt. Obdobou této akce je i projekt "Carmina Burana", kterého se účastnilo asi 450 dětí. K dalším projektům berlínské filharmonie patří jejich vystoupení ve věznicích a školách, kde se skrze hudbu snaží oslovit vyloučené skupiny, a nabídnout jim cestu do společnosti skrze sdílení hudby či aktivní účasti na ní v malých skupinách.¹¹⁸

"Projekty se sociálním přesahem se staly významným doplňkem činnosti Filharmoniků a jejich inovátorský přístup a kreativita jsou pro mnohé velkým příkladem."¹¹⁹

- **Candoco Dance Company** (Taneční skupina Candoco), Velká Británie¹²⁰

Cílová skupina: lidé s handicapem

Profesionální taneční skupina, která už 20 let propojuje tanečníky s handicapem se zdravými tanečníky. Tento projekt vnímá potřebu handicapovaných se projevit, sociálně se realizovat, „něco umět“, prezentovat se, rozvíjet osobní dovednosti. Působí zčásti také terapeuticky. V době vzniku skupiny se jednalo o ojedinělou myšlenku, která se postupně stala motivací pro jiné podobné projekty po celém světě. Tím, že dali choreografové handicapovaným příležitost něco dokázat, nechali vzniknout ojedinělou prezentaci právě této často sociálně vyloučené skupiny a jejímu bohatství. Skupina dosáhla úspěchu ve světovém měřítku, vedou ji profesionální choreografové, a se svými vystoupeními navštívili přes 50 států. Pořádají rovněž vzdělávací workshopy otevřené všem zájemcům s handicapem, pro které je tanec radostí i prostředkem zlepšení kvality života. Další aktivitou jsou kurzy praktické výuky tance teoretická školení pro učitele tance.¹²¹

¹¹⁸ Srov. MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010)., s. 74

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Viz. WWW:<<http://www.candoco.co.uk/>>

¹²¹ Srov. MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010)., s. 76

3.1.6 Literatura

Mimo jiné využívá se literatura především k terapeutickým účelům ve formě Biblioterapie, Poetoterapie, Hagioterapie. Dalším fenoménem na poli sociálních aktivit a sociální práce je žurnalistika pracující v zájmu spravedlnosti a pravdy pro vyloučené skupiny.

3.1.7 Fotografie a film

Stejným způsobem jako žurnalistika pracují umělci s tímto médiem ve formě dokumentů, poskytujících hlas lidem nějakým způsobem utlačovaným a vyloučeným, a snaží se poukázat na jejich lidská práva. Některé projekty v Brazílii používají filmu jako média, ve kterém mohou sociálně vyloučení vyjádřit sebe a své názory a postoje. Takovým projektem je i *PH15*.

- **Projekty PH15 a Technologie jako nástroj sociální integrace, Buenos Aires, Argentina**¹²²

Cílová skupina: mládež a děti z nejchudších částí metropole

V periferních čtvrtích Okultní město a Jáma, v Buenos Aires, mezi obyvateli slumů působí projekt PH15, který umožňuje skrze objektiv nejlevnějších fotoaparátů dětem a mládeži v těchto místech reflektovat jejich přirozené prostředí, zachytit svým pohledem jejich vnímání skutečnosti, která je pro nás leckdy nepředstavitelná. Tak vznikají filmy, kde místní děvče kamerou zachycuje jednotlivé domy a vyjmenovává jednotlivé mrtvé, kteří byli zabití při válkách drogových kartelů. Fotografie je mladými vnímána jako médium, které jim dává možnost se vyjádřit. Pořádají se výstavy a kurzy fotografie. Tato preventivní i expresivní aktivita dává dětem jinou cestu, než cestu všude přítomné kriminality.¹²³

¹²² Viz. WWW:<<http://www.ph15.org.ar/>>

¹²³ FRANCONI, Gabriela. *Pohledy slumů v Buenos Aires*. Časopis Umělec. Roč.2006/1.Dostupné z WWW:<https://www.divus.cz/umelec/article_page.php/selected_articles.php?kind=by_topic&item=1235>

3.1.8 Design

Nové formy designu vyvíjejí umělci realizující inovátorské projekty na pomoc specifickým skupinám potřebných, design výrobků pro osoby se speciálními potřebami, výrobky z recyklovaného materiálu v chudých oblastech. Do této oblasti patří například design víceúčelových hybridů-úkrytů pro lidi bez domova. Tato oblast se týká více užitého umění, proto ji zde dále neuvádím.

3.1.9 Digitální média

Za všechny bych zmínila projekty dvojice *The Yes Men*,¹²⁴ která se věnuje mimo jiné nápravě nespravedlností páchaných korporacemi a firmami na obyčejných lidech. Tvoří formou virtuální fikce, používají divadlo a nejrůznější kreativní přístupy, jež by naplnili jejich cíle. Nejznámějším projektem prezentovaným ve filmu *The Yes Men Fix the World*.¹²⁵

Také skupina *Critical Art Ensemble*¹²⁶ operuje v uměleckém digitálním poli.

3.1.10 Fundraisingové aktivity spojené s uměleckou akcí

Tato oblast zahrnuje nejširší pole aktivit, kdy je umění nebo jeho díla prostředkem směny k získání financí pro podporu vyloučených a jinak sociálně ohrožených osob.

3.1.11 Komunitní inkluzivní projekty

- **Projekt „Waste Land (Lixo extraordinário)“, umělec Vik Muniz, Rio de Janeiro, Brazílie¹²⁷**

Cílová skupina: sběrači odpadu „catadores“, komunita sociálně vyloučených

¹²⁴ Viz. WWW:<<http://theyesmen.org/>>

¹²⁵ Viz. WWW:<<http://www.theyesmenfixtheworld.com/screenings.htm>>

¹²⁶ Viz. WWW:<<http://www.critical-art.net/>>

¹²⁷ Viz. WWW:<http://www.lixo.com.br/index.php?option=com_content&task=view&id=154&Itemid=265/>

Brazilský umělec Vik Muniz, který pracuje s tvorbou vizuálních obrazů a instalací vytvořených z každodenně používaných materiálů, jako je cukr, prach, čokoláda, kumulace různých předmětů, tři roky pracoval na projektu s místními obyvateli favel v Jardim Gramacho, což je zóna největšího světového smetiště lokalizovaná na periferii Ria de Janeiro. Přišel za místní sociálně vyloučenou komunitou tzv. *catadores* (sběračů), kteří se sami označují ne za sběrače odpadu, ale za ty, kteří odpad recyklují, (což je podstatou jejich společensky dehonestující práce), aby jim nabídl spolupráci na transformaci odpadu v umělecké dílo. Podstatou této intervence bylo, jak říká Muniz „... *změnit život skupině lidí skrze materiál, se kterým každodenně pracují.*“¹²⁸

Muniz se ztotožňuje s myšlenkou, že „*umění ve své funkci může skutečně měnit životy lidí.*“ ... „*Můžete užít umění k tomu, aby zlidštilo vaše prostředí, váš život, váš pohled na věci.*“¹²⁹ Díla, která byla vytvořena a nafocena, byla prodána na aukci za sumu peněz, která umožnila komunitě sběračů a jejich Asociaci, založit knihovnu, podpořit rodiny sběračů a celkově pozvednout úroveň jejich práce.

Tento projekt skutečně změnil životy skupiny lidí přímo pracující na projektu, kteří prožili znovuobjevení své lidské důstojnosti, ale také celé komunity los catadores, protože uvedl ve známost jejich práci i v jakých podmínkách jsou nuceni žít. Celý projekt podpořil hnutí za recyklování odpadu, jejímž vůdčím duchem se Asociace z Jardim Gramacho stala. Proces tvorby i práce s komunitou je zachycen v dokumentárním filmu *Waste Land* režisérky Lucy Walker.¹³⁰

- **Projekt "Shake in the City: The Art of Inclusion"** (Chvění ve městě: Umění inkluze) Polsko, Německo, Maďarsko, Velká Británie¹³¹

Cílová skupina: obyvatelé předměstských a chudinských čtvrtí a ostatní vyloučené skupiny

Tento mezinárodní projekt, podporovaný z evropského programu EU Culture, je zaměřen na stimulaci obyvatelstva z předměstských částí velkých měst a k aktivní účasti na kulturním životě těchto lokalit. Kultura je zde využita jako nástroj boje proti sociálnímu

¹²⁸ Rozhovor ve filmu: *Friends of Vik Muniz for Spectaculo*. [online]. Dostupné z WWW:<<http://www.youtube.com/watch?v=aCN1WBWGsto>>[cit.2012-12-12]

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Viz. WWW:<<http://www.wastelandmovie.com/index.html>>

¹³¹ Viz. WWW:<<http://www.culturefund.eu/projects/shake-in-the-city-the-art-of-inclusion>>

vyločení a zdroj inspirace pro rozvoj komunitního ducha. Projekt v jednotlivých zemích spolupracuje s britskými, německými a maďarskými partnery, zapojeny jsou především místní komunity, kde jsou tvořeny skupiny na bázi dobrovolnictví, které se snaží o rozvoj kultury v místních lokalitách. Tyto skupiny organizují divadelní představení, umělecké workshopy, vzdělávací aktivity v oblasti kulturního managementu na lokální úrovni. Projekt proběhl v letech 2010 a 2011 a byl podpořen v rámci linie 1.2.1 Krátkodobé projekty částkou 196 710 €. Spoluorganizátory projektu se staly organizace *Parrabola* (UK), *Shakespeare Festival im Globe Neuss* (DE), *London Metropolitan University* (UK) a *Gyulai Várszínház* (HU). Hlavním organizátorem je *Fundacja Theatrum Gedanense*, Gdaňsk, Polsko.¹³²

- **Projekt Cirque contre l'exclusion** (Cirkusem proti vyloučení), Francie¹³³

Cílová skupina: obyvatelé předměstských čtvrtí, senioři, vyloučené skupiny

*"Společnost Le Plus Petit Cirque du Monde, která sídlí přímo v centru deprivovaného pařížského předměstí, se od roku 1997 věnuje výuce cirkusového umění a vzdělávání. Funguje na asociativní bázi s povinným členstvím, ze kterého částečně pokrývá své výdaje."*¹³⁴

Pod profesionálním vedením pořádá kurzy pro všechny věkové kategorie, nejvíce se zaměřuje na děti a mládež ve věku od 3 do 25 let, která pochází z defavorizovaných částí pařížských předměstí. v rámci pedagogického působení organizace se konají workshopy v mateřských, základních a středních školách, jakož i v zájmových centrech nebo domovech pro seniory. V roce 2010 proběhl v rámci Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení festival cirkusového umění s názvem *Cirque contre l'exclusion*, jež měl za cíl umožnit setkání profesionálů s publikem a vytvořit platformu pro diskuzi o roli kultury v komunální sociální politice.

¹³² Srov. MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010)., s. 67

¹³³ Viz. WWW:<<http://www.lepluspetitcirquedumonde.fr/index.php>>

¹³⁴ Srov. MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010)., s. 68

Organizátorem projektu je *Le Plus Petit Cirque du Monde*, finanční podporu získávají z poloviny ze státních a regionálních zdrojů a z nadací, a z poloviny hradí projekt z vlastních zdrojů.¹³⁵

¹³⁵ MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010). *Umělci pro společnost – příklady kulturních projektů v oblasti sociální inkluze*. Praha: Česká kancelář programu Culture-Institut umění, 2010. ISBN 978-80-7008-249-2.

3.2 PŘEHLED PROJEKTŮ Z ČESKÉHO PROSTŘEDÍ

Za všechny české projekty zabývající se sociální inkluzí za pomoci umění, bych zmínila především ty, které jsou uvedeny v přehledu České kanceláře programu Culture z roku 2010:¹³⁶

Projekt Špalíček

RefuFest 2010

Artist 4 Children

Allstar Refjúdží Band

STUDEO

Festival integrace Slunce

Emigrantes

Zdravotní klaun

Rozmarýna - projekt Komunita

Kunsthau Sananim

Divadlo Neslyším a Loutky v nemocnici

Divadelní soubor Rozkoš

Festival KHAMORO

Django Fest

Projekty lektorského centra GASK

The Tap Tap

Múzy dětem

Divadlo Ježek a Čížek

Život 90 - Dům Portus

Festival Mezi ploty

Projekt Paralelní zkušenosti - Čtyři brány evropské kultury

Aktivita sdružení Inventura

¹³⁶ Tamtéž.

Závěr

Původně jsem si téma využití umění v sociální oblasti zvolila proto, abych pouze nastínila spojení, které je, dle mého názoru, v naší společnosti dosud málo zhodnoceno a v širokém kontextu sociální práce málo používáno. Měla jsem jen nejasné vědomí o existenci několika málo ojedinělých aktivit. Největším problémem a časovou prodlevou bylo pro mě zjištění, že mám možnost vycházet z velké části pouze z literatury ve španělštině a angličtině. V průběhu zpracovávání práce se tento výčet rozšířil o české prameny, a musím říci, že zdaleka nestačí rozsah této práce, aby zachytil a rozvinul plně potenciál umění a bohatost projektů v sociální sféře. Mnohem více by se dalo hovořit o možnostech umění v rámci například terapeutického paradigmatu, které jsem zmínila jen velmi okrajově.

Za velmi přínosné považuji aktivity pracující metodami komunitní práce. Velmi zajímavé projekty prezentuje pravidelně konaná konference Creative Time Summit, její příspěvky by vydaly na samostatnou práci v rámci současných uměleckých aktivit nebo sociologie.

Mým záměrem bylo obhájit a prověřit, zda umění může mít pozitivní vliv na motivaci sociálně znevýhodněných skupin i jednotlivců, ale také zda může být nástrojem lidskosti, šíření morálních i estetických hodnot ve společnosti, i praktickou pomocí pro potřebné. Díky šíři uměleckých médií projektů i sociálních situací jmenovaných cílových skupin jsem mohla představit tu stránku umění, která v sobě tyto hodnoty nese, a tím snad alespoň částečně obhájit tezi, že umění je vlivným nástrojem sociální intervence.

V dotazníkovém šetření jsem si ověřila, že umění má široký vliv na naše životy, ale i to, že některá naše myšlenková spojení mohou být předdefinovaná jiným životním kontextem. Proto jsem si vědoma, že odpovědi respondentů jsou průkazné pouze částečně, a myslím, že není možné tento umělecký vliv v našem životě spolehlivě oddělit od vlivů jiných.

Téma využití umění v sociální oblasti je natolik široké, že tato práce zohledňuje jen malou výseč a „ochutnávku“ tvořivého potenciálu umění.

Jsem si vědoma, že by se práce mohla rozšířit i o přímé rozhovory s klienty zaangažovanými do určitých projektů, nebo realizaci projektu v našem českém kontextu; rozsah práce však tomu neodpovídá, ráda bych tedy pokračovala ve výzkumu i po dokončení této práce, například v magisterském studiu.

Abstract

The work talks about possibilities to use art in all its media to influence the society and communities of people with special needs or in social exclusion. It analyzes the concept of high and low art, the abilities of art to communicate certain contents and messages to the social context, the history of this art communication and contemporary instruments of today's art. It takes a challenge to prove that art could be a powerful instrument of social intervention and transformation. In the text are enumerated many art projects which operate on the border of professional social work.

Seznam příloh:

- a) *Dotazníkové šetření*
- b) *Obrazová příloha*

a) **Dotazníkové šetření**

Tento dotazník jsem rozdala nebo poslala asi 50 lidem různého věku, vzdělání a zaměření, nebránila jsem se ani, když sami chtěli tuto otázku poslat dál svým známým. Odpovědi se mi vrátilo 25. Otázka pohlaví, vzdělání, věku, společenského prostředí, není v tomto dotazníku určující, ale samozřejmě může mít určitý vliv. Protože se však jedná o dlouhodobou životní etapu, která je respondenty reflektována, je vliv umění natolik pravděpodobný, že jsem k těmto skutečnostem nepřihlížela a ve vyhodnocení jsem pouze rozdělila osoby na několik skupin podle určitého média umělecké intervence, které se jich osobně dotklo.

Jsem si vědoma, že životní změny a inspirace k nim, nebyly neseny pouze médiem umění, ale mnohdy byly jedním z vlivů. Někteří si to přímo uvědomují, jiní tento vliv nepovažují za stěžejní, nicméně ho připouštějí.

Odpovědi jsem ponechala v původním znění bez úpravy možných nespisovných výrazů respondentů, v intenci původního bezprostředního vyznění odpovědí.

Výzkumná otázka položená respondentům:

„Našel by se ve Vašem životě moment, kdy Vás nějaké umělecké dílo (hudba, divadlo, film, literatura, výtvarné dílo, architektura, tanec...) tak zasáhlo, že ovlivnilo Vaše životní směřování, smýšlení, narušilo Vaše předsudky, nebo Vás dovedlo k hluboké empatii, katarzi nebo k činům ve prospěch sociálně potřebných, sociálně vyloučených?

Pokud ano, napište, jaké to bylo dílo a jakým způsobem Vás ovlivnilo. Děkuji.“

Respondent č. 1:

**FILM, LITERATURA – BELETRIE I POEZIE, HUDBA, VÝTVARNÉ UMĚNÍ -
MALBA**

To opravdu není jednoduchá otázka, ale popřemyslím. Je to spíš skládanka vlivů různých děl a tvůrců. Ústřední hvězdu nemám. V mnoha ohledech výjimečné mi připadnou filmy Alexandra Tarkovského, najmě Zrcadlo. Z textů je to asi Exupéryho Citadela či Kafkův Zámek. Ale třeba i poezie kapucína Jana Vichy nebo dílo Josefa Kostohryze. A z hudby? Asi bych šáhnul po nějaké symfonii od Gustava Mahlera. Z malířů pak obrazy Van Gogha viděné naživo v Musée d'Orsay. Snad to tak stačí... :) Je to zběžně letem světem.

Respondent č. 2:

HUDBA, LITERATURA

Začal jsem velmi brzy hodně číst, už někdy kolem páté třídy jsem měl povolen vstup do dospělého oddělení knihovny. A stále častěji jsem tam hledal tituly, které tam být nemohly – Sidona, Kunderu, Vaculika, Škvoreckého. A začal jsem zjišťovat, proč tam nejsou. A pak tu byla samozřejmě rocková hudba, kterou jsme poslouchali s počínající pubertou na starých cívkových magnetofonech a která nebyla k dosažení ani v oficiálním rádiu, ani v obchodech Supraphonu. Ale když jste poprvé uslyšeli například první desku skupiny King Crimson, začali jste okamžitě hledat alternativu k tomu strašlivému normalizačnímu, rozjásaně budovatelskému popu, kterým vás krmili v televizi. A našli jste ji na poloilegální burze gramofonových desek.

Ostravská burza elpíček byla v osmdesátých letech pojem. Na různých místech se tu vždy v neděli ráno scházely stovky hudebních fanoušků a prodávaly se desky s hudbou, která nebyla k dostání v celém socialistickém bloku. Jednu dobu se konala v Přívoze, posléze na Fifejdách a nakonec venku na ostravských haldách. Občas jí rozehnali policisté, ale většinou byla trpěna. Když mě sem poprvé vzali starší kamarádi, připadal jsem si uprostřed štosů elpíček, pašovaných různě ze Západu, jako v jiném světě. Víte, bigbít má v sobě tolik energie, že setkání s ním pro mne vyjevilo první ostrý kontrast mezi svobodou a nesvobodou. Protože jeho nespoutanost a volnost byla v tak neuvěřitelném kontrastu ke svazáckým estrádám komunistických sdělovacích prostředků a škrobené lživé normalizační výchově, kterou jsme zažívali ve školách a dalších institucích, že to bylo opravdu setkání s úplně jiným světem. Svoboda uvnitř rockové hudby mi spolu s knihami, o nichž jsem už věděl, že je někdo musel z knihoven vyřadit, poprvé pomohla poznávat nesvobodu v zemi,

ve které jsem bez tohoto vědomí dosud žil. A usoudil jsem, že bezkrevní paňácové, kteří tuto zemi na všech možných úrovních od mé školy až po vládu řídí a snaží se mě donutit, abych se stal stejným pokrytcem jako oni, si proto zaslouží jediné – rebelii. (na doporučení respondenta převzato z jeho rozhovoru z knihy Opava 1989 ve vzpomínkách)

Doplňující otázka: Vedl Vás tento vliv pouze k rebelii?

K Vaší doplňující otázce: ona "rebelie", kterou zmiňuji v knížce, vlastně neznamenal to, že budu jen "lumpáčit", ale že si budu dělat věci po svém. Tedy že žurnalistiku, které mě vždy přitahovala, nebudu ani zkoušet v oficiálních médiích, ale půjdu rovnou do samizdatu. Tedy že pro dosažení svého cíle zvolit si v životě novinářské povolání nebudu dělat kompromisy s režimem, který jsem považoval za špatný. A živit jsem se jím začal až po roce 1989. Žurnalistika se ale za následujících deset let posunula dost jiným směrem a tak jsem z přímé novinářiny odešel, píšu už jen externě. Ale protože jsem byl vždy přesvědčen, že média mají krom zprostředkovávání informací také pomáhat, logicky jsem své zkušenosti z mediální oblasti začal přenášet na sociální práci. Umění se vždy ptá po pochopení světa kolem nás a našem místě v něm. Mne svého času zcela jistě jako jeden z důležitých impulzů nasměovalo, byť nepřímou, na mou životní dráhu.

Respondent č. 3:

FILM

Docela by se dalo říct, že mě ovlivnil dokumentární film Moja Misia II. - konkrétně příběh Padre Alegria (z Angoly). Hodně se mi líbil, hlavně černoušci :) A ten otec, který k nim měl úžasný přístup... možná proto mě to ponouklo jít studovat takovou školu a s takovými dětmi se setkat.. :) Mým snem je jednou se do takové země někdy podívat, třeba na Ugandu :)

Respondent č. 4:

FILM

Takže. Studenti studující program SOHUP mají doporučeno nebo přímo povinnost (ted' si nejsem jist) shlédnout film Hotel Rwanda - s tím se naprosto ztotožňuji.

Co mě před nedávnem velmi oslovilo, je francouzský film Nedotknutelní (The Intouchables - 2011) natočený na základě skutečných událostí. Je možné, že jste snímek shlédla, pak určitě se mnou budete souhlasit v tom, co napíšu. Navrhl bych pedagogickému sboru, aby

byl doporučen ke zhlédnutí studentům programu CHASOP. Distributor filmu mluví o komedii, já říkám, že je to úsměvný film o nelehké životní situaci, ve které se ocitá zdravotně handicapovaný člověk (i když materiálně velmi dobře situovaný). Snímek nepostrádá humor, ani francouzský šarm. Velmi jsem se pobavil a jedním dechem dodávám, že jsem byl zároveň na mnoha místech filmu dojat. Úžasně uchopené a zpracované téma asistence. S jakou lehkostí, nenuceností a normalitou přistupuje asistent ke svému klientovi snažíc se ho začlenit co nejvíce do okolního světa zdravých lidí bez viditelných handicapů. Ostatně, teď mi přichází na mysl věta handicapovaného (slepého) zpěváka Sola Dja Kabaka z Burkiny Faso, který před časem navštívil naši školu. Na otázku, jak se mu žije s jeho handicapem, odpovídá, že se nejedná o nic význačného, protože každý z nás máme svoje handicapy (slepota nebo ochrnutí jsou však okolnímu světu dobře viditelné na rozdíl od těch našich).

Film znovu posílil a snad i upevnil ve mně to, co jsem kdysi jako student nasál na brigádě v rámci Hnutí Brontosaurus od již zemřelého Pavla Horkého (vozičkáře, pacienta a zároveň zaměstnance Rehabilitačního ústavu v Kladrubech u Vlašimi), který byl duší projektu "LESOPARK" v bezprostřední blízkosti RÚ. Ten nám kladl na srdce jedině: "Když uvidíte vozejkáře, jak se na svém vozejku lopotí výjezdem do nějakýho kopce, rozhodně kolem něho netancujte a neptejte se ho, jestli by mu nevadilo, když mu pomůžete. Místo toho ten vozejk popadněte a beze slov nebo se slovy - ...tak jedem... nebo... za chvíli budem nahoře... - mu pomozte. Ti lidé chtějí být přirozenou součástí světa - celého světa, světa zdravých i nemocných. Chtěj, aby se na ně hledělo jako na rovnocenné, ne jako méněcenné." Takový přístup k handicapovaným lidem rozvazuje jejich jazyk a otevírá jejich srdce - je to jako mávnutím kouzelného proutku. A divák filmu spolu s představitelem role asistenta tohle vidí, je toho účasten, i když se asistent docela nadře, a to nejen s klientem, ale zároveň sám se sebou, když objevuje klientův svět a jeho omezení. A pak, když výzvu v podobě takovéto práce sám přijme a začne ji realizovat prakticky.

Takže po zhlédnutí tohoto filmu se nechci na handicapované lidi jen soucitně dívat nebo být až falešně ohleduplný, milosrdný. Chování k těmto lidem dokonce vyžaduje jistou (nutno dodat, že velmi pečlivě odměřenou!) dávku nemilosrdnosti. I tento moment je ve filmu zachycen. I to pomáhá klientovi, aby se, ač handicapován, cítil a choval jako všichni ostatní lidé, kteří jsou v životě tím či oním "skřípnuti." Aby, a to se už opakuji, nebyly na klienta brány žádné zvláštní ohledy. Aby klient vedle soucitu zažil i nescit.

Respondent č. 5:

LITERATURA

Můj život docela zásadně ovlivnila knížka "Utíkej, malý, utíkej", kterou jsem četla asi někdy v patnácti a pak ještě opakovaně na střední škole a několikrát i později. Než jsem přečetla tuto knihu, neměla jsem ponětí, čím chci být. Po jejím přečtení jsem měla jasno v tom, že chci pracovat s mládeží. Tato touha ve mně několik let zrála. Po střední jsem to zkusila na Jabok, abych se po vzoru Nickyho Cruze stala terénní pracovnící, ale nevzali mě. S mládeží však pracuju, jako učitelka.

Respondent č. 6:

HUDBA, LITERATURA

V životě mne duchovně ovlivňují stále od mých 13 let varhany - jsou pro mne "duchovní sprchou", která otvírá póry duše k vnímání Boha.

Z krásné literatury na mne zapůsobily knihy Grahama Greena, Thortona Wildera - zejména jeho novela "Den svatého Ludvíka Krále", ale také "Osmý den" a další. Má mysl se ještě více otevřela spiritualitě po přečtení knih Khalila Gibrana (zejm. "Prorok" a "Zahrada prorokova"). Moje zkušenost je, že mnoho dobrých příběhů se tak či onak dotýkají smyslu života i otázek víry.

Respondent č. 7:

FILM

V dětství jsem rád sledoval filmy pro pamětníky. Velmi mě oslovovaly herecké výkony Oldřicha Nového, jeho vystupování, noblesa, šarm a galantnost vůči ženám. Tento způsob chování se mi natolik zalíbil, že jsem jej přijal za vlastní.

Respondent č. 8:

LITERATURA

Knih, která měla a má zásadní vliv na můj život je BIBLE. V ní nacházím moudrost, potěchu, posilu a návod k plnohodnotnému životu.

Díky BIBLI vím, kam směřuji a jak se na této cestě chovat. Bůh a Bible jsou pro můj život milovaní a nepostradatelní.

Respondent č. 9:

FILM, LITERATURA – POEZIE, ARCHITEKTURA

Jsem věřící z tradiční katolické rodiny. Byť sem musel projít obdobím zvnitřňování víry, nenastal v životě žádný "Pavlovský obrat". V jednotlivých obdobích na mě působila různá umělecká díla a sehrála důležitou roli při mém rozhodování se pracovat pro druhé nebo se stala inspirací pro můj duchovní růst a vlastní tvorbu. Mezi filmy zaujímá takové výsostné postavení film Zapomenuté světlo, Sedmá pečeť, Ostrov. V hudbě je pro mě osobností, k níž se opakovaně vracím Vladimír Václavěk, přesto či právě proto, že je "hledáč" a nikoliv "zvěstovatel nalezeného". Mezi básnickými díly se mně dostalo jakési katarze v poezii Bohuslava Reynka a to do té míry, že jsem tyto jeho básně zhudebnil. Jestli mě ale něco celoživotně formovalo a poznačilo, pak je to Velehrad, což je pojem jak duchovní, tak také hmotný (krása baziliky). Nazírám víru cyrilometodějským prizmatem.

Respondent č. 10:

VÝTVARNÉ UMĚNÍ – SOCHA, LITERATURA – BELETRIE I POEZIE, HUDBA

Je dobré se zamyslet, co nás vlastně ovlivňuje či směřuje či dovede k něčemu vyššímu.

U mě to bylo několik "uměleckých" doteků. První z nich byl, když jsem vyučovala ještě na obchodce baroko, vždy jsem studentům nosila do třídy Dějiny umění a ukazovala jim barokní architekturu, obrazy, sochy... Protože jsem byla v období tzv. "druhé obrácení", kdy jsem víru brala velmi vážně, úplně mě zasáhla fotografie sochy od Berniniho "Vytržení svaté Terezie". Vždy mě oslovoval ten její výraz, jakoby nejen celá duše, ale i tělo směřovalo k Bohu. Jaké bylo mé překvapení a štěstí, když jsem na jedné pouti v Římě v kostele Chiesa di santa Maria della Vittoria tuto sochu viděla "naživo".

Pár slov, která jsem si poznamenala po návratu z Říma:

"V ukryvané závratí jsem častokrát vhlížela do Dějin umění a vpíjela do sebe Berniniho pokus zvěčnit Tě do kusu kamene právě v Tvém vytržení. Když jsem tento výjev ukazovala studentům, vždy hádali, že je to žena, která umírá v hrozně bolesti. Anděl, posel Boží milosti, natahující svou dlaň s šípem se ale usmívá tak něžně, že nepřichází způsobit jen bolest. Nejen srdce, do kterého anděl patrně míří, ale i celé tělo přichází do tohoto stavu vytržení. Aby ho Bůh mohl sladce naplnit, proniknout bez překážek od míst nejnižších až po temeno hlavy. Do zániku, nebytí, vytržení... ,,

Toto dílo mě sice nenasměrovalo k druhým, ale k spíše k sobě a Bohu.

Dále bych mohla jmenovat knihu, která mě zasáhla v době mého dospívání, ale i později - Od Brönteové Na větrné hůrce - zde mě samozřejmě oslovila láska mezi rozdílnými lidmi,

kteřá byla spíše bolestná, ale i vášnivá... Zase to ale nemělo nějaký sociální rozměr, jen pro mě.

Z odborných knih to byly některé ze sebraných spisů Junga, ale to není umělecká literatura, na druhou stranu mě knihy hodně daly - nejen vhléd do mé psychiky, ale i náhled (i snad trochu nadhled) na ostatní.

A něco z hudby - a to od Pavlici Slunovrat - zhudebněný Skácel mě dostal a ucítila jsem jakési propojení hudby, mých kořenů a něčeho, co mě úplně převýšilo.

Respondent č. 11:

LITERATURA, DIVADLO, VÝTVARNÉ UMĚNÍ - MALBA

Asi ta proměna nebyla nikdy tak přímá, abych své myšlení a postoj změnil okamžitě. Ale rozhodně mě ovlivnily tyto knihy- H.Hesse : Siddhárta, E. Tomáš : Milarepa, knihy od lamy O. Nydahla, Tibetská kniha o životě a smrti, Kopřivovi : Respektovat a být respektován, Duškovo divadelní ztvárnění Čtyř dohod a spousta jiných. Asi bych bez této opory nemohl dělat své povolání.

Ještě mě napadá, že možná díky směřování současného výtvarného umění / jak jsme o tom mluvili/ , jsem své výtvarné ambice opustil a raději věnoval energii práci s postiženými lidmi. Takže mě svým způsobem výtvarné umění přivedlo ke smysluplnější práci.

Respondent č. 12:

LITERATURA - POEZIE

Celkom iste viem, že jedno z diel, ktoré ma silno ovlivnilo a ovplyvňuje, je Poema od Sv. Jána od Kríža:

En una noche oscura,
con ansias en amores inflamada,
(¡oh dichosa ventura!
salí sin ser notada,
estando ya mi casa sosegada.

Ja keď to čítam, tak úplne žasnem, ako človek môže byť tak eroticky čisto zalúbený. A učím sa aspoň tieňu tejto mystickej pravdy.

Respondent č. 13:

VÝTVARNÉ UMĚNÍ - MALBA

Zda mi umění změnilo život? Ano, a to naprosto.

Do 18 let jsem se spíše zabýval vším možným, ale né výtvarným kumštem. Hudba byla TOP. Zjevením byla hudba Orffova - Johanka z Arku, nebo Janáčkova Sinfonieta. To jsem tak nějak miloval podvědomě. Teď k tomu zlomu. Při jedné odpolední návštěvě hodiny hudby (hrál jsem na klarinet), když jsem se vracel, začalo pršet a já se schoval v podloubí jednoho domu. No, nevím, zda to byl osud, (ve který nevěřím), byla to galerie výtvarných děl. Prostě jen ze zvědavosti jsem vešel. Následoval šok. Byl jsem ohromen, nadšen a v tu chvíli jsem věděl, že chci být malířem. Odešel jsem z orchestru, abych měl čas na kresbu, postupně i ze školy VUT Ostrava, a vstoupil na UJEP Brno do ateliéru pana Laštůvky, který ani nevím proč, držel nade mnou ochrannou ruku po celé studium v Brně. Výuka dětí se stala mojí životní náplní.

Respondent č. 14:

VÝTVARNÉ UMĚNÍ - SOCHA

Na Vaši otázku o uměleckém zážitku, který ovlivnil celý můj život, mohu odpovědět toto: V době mého dospívání, když jsem byl asi patnácti až sedmnáctiletý, jsem viděl film o plastikách Michelangelových. Z toho mě zaujal nezapomenutelným způsobem jeden detail z Piety Michlangelovy ve Florentinském dómu, nyní v Muzeu Florentského domu: hlavy Ježíše a jeho matky. Svou nedokomčeností předpojaly vývoj moderního umění. Dosud si nedovedu nic modernějšího představit - v tom smyslu, že se tu jedná o umění, které je autonomní a bere na sebe odpovědnost za růst člověka v rozměrech lidstva. Od té doby jsem se cítil povinen tuto společenskou myšlenku šířit a prosazovat.

Respondent č. 15:

FILM, LITERATURA

Určitě bylo pár filmů, po jejichž závěrečných titulcích jsem jen tiše seděla a v hlavě tisíc otázek a možná někdy i slzy v očích a týdny přemýšlení a úvah. Ale určitě nezměnily můj život tak, jak máš na mysli.

A když to vezmu v opačném pořadí, tak žádnou nadaci, ani organizaci, ani klub jsem nazaložila, ani jsem se v sociální sféře více neangažovala.

Doplňující otázka: Ty ale přece v sociální sféře už dlouho pracuješ?

Proč jsem začala pracovat s dětmi s nějakým postižením si pamatuji, ale fakt to nebylo ovlivněno žádným uměleckým zážitkem, rozhodnutí bylo mnohem prozaičtější, i když inklinace "pomáhat" možná začala už v dětství - pohádky.

(Zvláště jednu - O Bodříkovi - mi maminka vyprávěla častěji. Bodřík byl věrný hlídací pes, ale když zestárnul, hospodář ho vyhnal nebo odložil, prostě se už o něj nestaral a pořídil si nového psa. Nakonec Bodříka s omluvou vzal zpátky "do služby". To mě vždycky dojímalo. Ale to by byla otázka na Freuda.)

Přesto, vzpomněla jsem si na jeden film. Ne, že by mě nějak víc změnil, ale líbila se mi v něm postava maminky malého Vojty, chlapečka s Downovým syndromem. Maminku hrála Zuzana Bydžovská a říkala jsem si, že takhle klidná a vyrovnaná bych taky chtěla být. Její nadhled a přijetí osudu - hm, to bych přála mnoha lidem.

Respondent č. 16:

FILM

Když jsem tak nad tím přemýšlela, napadl mě snad jenom film (nebo to byla televizní inscenace) Ikarův pád (teda myslím, že se to tak jmenovalo). Hrál tam Menšík nějakého člověka, který se stal bezdomovcem. Nebyla to jeho vina a prostě se to tak nějak stalo úplně normálnímu člověku, tak jsem si uvědomila, že se to opravdu kolikrát stane někomu bez "vlastního přičinění". Ale nic jsem pro bezdomovce neudělala. (Ani jsem nikdy nebyla ve vězení za někým, s Romama se taky nestýkám, ani jsem se neúčastnila žádného pochodu pro život...). Musím přiznat, že mě ta tvoje otázka teprve přivedla k přemýšlení o tom, že bych mohla něco dělat pro sociálně potřebné. Teda nic konkrétního mě nenapadlo, jenom, že jsem nad tím popřemýšlela. Spíš jsem si uvědomila, že bych se měla víc vzdělávat a pracovat na tom, co mám dělat ve své práci s dětma, ale možná bych se měla o ostatní víc zajímat, třeba bych našla něco, co bych byla schopná dělat pro druhé.

Respondent č. 17:

TEXT (LITERATURA)

Mě osobně hluboce zasáhnul plakát, na kterém bylo napsáno "žádný člověk nepadl tak hluboko, abychom se za ním nevydali" ...a zasáhl mě způsobem, že jsem začala uvažovat o potřebných lidech úplně jinak. Že nikdo nemůže být odmítnutý, každý na tomto světě má

svou osobitost, lidskost, je jedinečný, ať už má oblek od Gucciho, nebo otrhaný kabát ze smetiště. Ale má svou jedinečnost, je jediný na tomto světě, a i díky němu, je ten svět jiný. Už i před tím, než jsem si ho přečetla, uvažovala jsem o tom, kam bych v životě chtěla směřovat a věděla jsem, že chci nějaký sociální směr, ale tak nějak mě to v tom ještě utvrdilo. A tak teď studuju sociální pedagogiku a snažím se na všechny lidi pohlížet jako na opravdu jedinečné osobnosti.

Respondent č. 18:

LITERATURA, FILM, HUDBA

Ovlivnila mě knížka od Mika Waltariho, Jeho království, inspirovalo mě k pěší pouti do Santiaga de Compostela, kde jsem došel k obrácení ke Kristu, a za rok přípravy ke křtu jsem se stal křesťanem.

Dále zvonění kostelních zvonů a zpěvy mnichů, např. trapisti v Nových dvorech, přivádí mě blíže k Bohu, vnímám, že mě tento vjem přesahuje, je to, jako když je člověk volán domů, někam, kde je to plné naděje, pokoje... Také skladba J. S. Bacha Air on G String je pro mě velmi výjimečná, tklivá melodie houslí se mi vždy dotýká srdce a vzpomínám na své dětství, bezstarostnost a dědečkovu zahradu plnou jabloní...

Film Útěk do divočiny mi podal reflexi člověka, který hledá smysl života, opouští vše, aby našel pokoj. Snímek mě oslovil v radikalitě jednání mladého vystudovaného chlapce, který vnímá falešné postoje společnosti, zvláště svých nejbližších a nechce se s nimi smířit. Vzdá se kariéry, peněz, darů od rodičů za dokončené studium a svým odchodem boří představy všech jeho blízkých, včetně svých vlastních. Stává se z něho poutník, samotář, nese bolest zranění od těch, kteří ho vychovali, ale zapomněli v životě na zdánlivě nejobyčejnější a přitom nejdůležitější věci, totiž na důstojnost života, na férovost, přátelství, opravdovost a lásku. Na své cestě, úplně na konci filmu vystupují do popředí myšlenky z knihy A. N. Tolstoj z knihy Rodinné štěstí... chlapec medituje nad tím, jak dosáhnout štěstí, co to vlastně štěstí je... v knize nachází krásné věty o tom, co štěstí člověka je - mít někoho komu bych mohl prokázat laskavost a komu by to dělalo radost, i těm co na to nejsou od nikoho zvyklí, pracovat a tvořit užitečnou práci, důležitější než knihy, knihy, hudba... láska pro jednoho souseda, a potom možná kamaráda a navrch možná někdy mít i děti... co víc si může srdce muže přát. Hrdina příběhu nakonec umírá, ale odkaz, který ve mě zanechal se mě velmi dotkl na cestě mého dospívání v muže.

Respondent č. 19:

LITERATURA

Četla jsem knihu od A. J. Cronina - Klíče království nebeského, a jiné, další knihy, které mne dovedly a stále přivádějí k myšlenkám na pomoc někomu. Jen málo z těchto myšlenek bylo přeměněno ve skutek.

K této knize se vracím od té doby, kdy jsem jí četla poprvé... kniha mi dala pochopit, že můžeme mít prázdné ruce a přesto můžeme pomáhat druhým. Skutkem, úsměvem, vyslechnutím a hlavně modlitbou.

V lednu mi zemřela milovaná teta, byla v hospici. Napadlo mne stát se dobrovolnicí právě v hospici a navštěvovat nemocné, unavené a opuštěné lidičky, ale protože chodím do práce v Brně, trvalo by dlouho, než bych tam dojela, a má pomoc by z časových důvodů personálu ani osazenstvu hospice nevyhovovala, vybrala jsem tedy jiný Domov pro seniory, kam bych docházela 1x za týden. Požádala jsem o kontakt a na konci dubna bude snad má myšlenka realizovatelná.

Respondent č. 20:

FILM, VÝTVARNÉ UMĚNÍ - MALBA, HUDBA

Film: Andrej Tarkovskij, Nostalgie

Výtvarná tvorba: Francise Bacona, Marka Rothka, Johanesse Vermeera, El Greca

Hudba: Arvo Part, Henryk Mikolaj Górecki

Respondent č. 21:

FILM

Chtěla bych Ti sdělit, že mně se v životě stal ten moment po zhlédnutí filmu, který mne vyburcoval k tomu, abych se dovedla postarat sama o sebe. V té době jsem již měla i své dvě děti a zjistila jsem, že nemohu a ani nechci být závislá na svém muži.

Nevím už, jak se ten film jmenoval, ale natolik jsem si uvědomila svou pozici a životní postoj, že jsem začala dělat věci k zaopatření svého budoucího života i života mých dětí. To jsem ani v nejmenším netušila, co se stane.

Všechna opatření, která jsem udělala, byla k prospěchu současného života mé rodiny, která je po úmrtí manžela neúplná.

Nestydím se říci, že jsem silnou ženou a natolik pevně stojící na nohou, že smrt manžela mě natolik nezasáhla, aby se ze mne stal sociální případ.

Sociální případ myslím v tom smyslu, že bych skončila jako bezdomovec a mé děti v dětském domově. Pro mě absolutně nepřipustné!!!

Tohle vše je ale také dáno již výchovou a prostředím, ve kterém vyrůstáme. Nehledě na to, že i každý člověk je jinak silný jedinec a každý není schopen přijímat rány života s nadsázkou.

Respondent č. 22:

LITERATURA, vliv nevnímá

Až natolik asi ne... Anebo vlastně... Kdysi mi Julek Varga půjčil samizdat „Výroky slavných vědců o Bohu“. Pak jsem uvěřil v Boha.

Respondent č. 23

FILM, FOTOGRAFIE, HUDBA

Nemám přímo nic, co by mě přivedlo k nějakému činu (bohužel; asi jsem měkká:) a vesměs to jsou hlavně filmy.

Hudba, případně výtvarné umění, na mně působí spíš obecně. Ale moc konkrétních případů mě nenapadlo.

Kromě tohoto:

Výstava fotografií INRI (Serge Bramly, Bettina Rheims) v Praze - byla v mnohém inovativní, provokativní, ale podle mě v dobrém; právě proto pobouřila, že bořila určité mýty; byl to sice místy trochu kýč, ale namířený proti jinému druhu kýče (náboženského), který tu byl celé desetiletí a dostal se lidem pod kůži natolik, že si toho ani nevšimli. Tj. sladké obrázky je nepobouří a přitom jsou větší lež než ty použité fotografie. Pobouřilo hlavně to, že tam byl Ježíšův příběh v DNEŠNÍ realitě, dnešními očima. Všichni znají z Písma, že Ježíš jedl s prostitutkami, ale když viděli na fotce ty dnešní prostitutky a spol., najednou je to pobouřilo. Dost zvláštní. Takhle to přesně asi bylo v Ježíšově době, tak se cítili uražení tehdejší spravedliví. Vlastně ukazovala, že lidi na okraji společnosti jsou pořád vnímání stejně, i když si dnešní společnost říká "tolerantní", ve skutečnosti s tím máme pořád hodně velký problém. A to jsem si uvědomila i já osobně.

Pak výstava fotografií (na Kampě?) toho Francouze Yanna-Arthuse Bertranda a jeho film o Zemi "Domov aneb kam směřuje naše cesta"(2009). Tam bylo hlavně to poselství ekologické - o kráse stvoření a nutnosti ho chránit. Že ta krása není samozřejmá a máme za ni zodpovědnost.

No, a pokud jde o ty sociální aspekty, tak tady mě napadly spíš filmy:

Např. ČT dávala cyklus Oběti, a v jednom dílu zvaném Svědek (<http://www.csfd.cz/film/44400-obeti-svedek/>) hrál Jaromír Hanzlík bezdomovce, který se ocitl na ulici kvůli tomu, že se stal svědkem zločinu. Není to asi sice obvyklý příběh jak se stát bezdomovcem, ale od té doby se na ně dívám jinak. Říkám si, že člověk nikdy neví, v jaké situaci se ocitne a pokud nemá to štěstí, že ho podrží rodina a přátelé, tak je jen kousek od toho, aby se dostal až na dno. A taky tam bylo hodně vidět, jak je těžké se z něho dostat zpět, je to skoro nemožné. Od tohoto filmu se opravdu na ně dívám jinak, i když vím, že někteří si za to můžou sami, ale i tak...

Pak mě napadl třeba film Requiem za sen (ten je hoodně drsný) nebo Děti ze stanice ZOO, kde zase člověk nahlídne do života narkomanů a taky si uvědomí, že to už nejsou svéprávné bytosti, že potřebují pomoc zvenku, protože sami si už nepomůžou. Že je tudíž člověk v tomto stadiu nemůže odsuzovat.

Taky jsem si vzpomněla na Romy, viděla jsem (kromě filmu Cikáni jdou do nebe) v Artu film Gádžo dilo (<http://www.csfd.cz/film/35242-gadzo-dilo/>). Potom jsem taky trochu líp pochopila romskou mentalitu a některé věci už tak neodsuzuju. Jsou prostě jiní, mají jiný hodnotový systém, takže všechny ty nedorozumění mezi našimi kulturami, nejsou projevem zlé vůle, ale prostě nejsou schopni pochopit, proč by se na to měli dívat jinak než doposud (i když si pořád myslím, že by se měli víc přizpůsobit).

A k problematice seniorů, třeba film Brain-Storm (<http://www.csfd.cz/film/226088-brainstorm/>) s Brzobohatým. Bylo to hlavně o tom, jak je těžké přijmout starého člověka, když se začíná měnit, stane se neproduktivním (tj. z pohledu dnešní materialistické společnosti neužitečným) a objevují se různé demence apod. (Teď jsme se v kurzu hodně bavili o syndromu EAN - tj. týrání seniorů, který se prý dnes nebezpečně rychle šíří - a jeden z důvodů byla prostě neochota a neschopnost přijmout stáří a to co sebou nese.) Ale ten film byl hlavně o tom, že i tento člověk potřebuje přijetí a pořád je osobnost, která si zaslouží úctu a důstojnost. Je to někdy těžké, ale nakonec je to i pro toho opatrovníka obohacení. Že senior není žádná neproduktivní přítěž, ale pořád člověk a člen rodiny. Ať je v jakémkoliv stavu.

A nevím, jestli to taky souvisí, ale hodně se mnou zatřepal film Hotel Rwanda, který ukázal nad slunce jasněji, jaký je skutečný postoj těch bohatých (zemí), k těm chudým, jak "tolerantní" a "nerasistická" je naše "demokratická" společnost, včetně všech bohulibých mezinárodních institucí, které se tak rády chlubí svým vysoce morálním posláním. Myslím, že takové filmy je dobré vidět, abychom si nenamlouvali něco o naší skutečné morálce, o tom že nemáme žádné předsudky atd.

Obecně bych řekla, že na mě filmy, hudba nebo jiný druh umění působí tak, že boří určité klišé (a to je vždycky dobře), moje jednostranné vnímání věcí, odhaluje moje předsudky, kterých jsem si třeba ani nevšimla; a taky mi říká "nikdy neříkej nikdy", že v mnohém neznám sama sebe.

Respondent č. 24

FILM

Před lety jsem náhodně shlédla film Umučení Krista. Byla jsem jím natolik oslovena, že ve mně zapálil víru v život a umučení Ježíše. Nadále tento fakt velmi silně ovlivnit můj život a ve spojitosti s dalšími událostmi jsem se nechala pokřtít a byla tak přijata do římskokatolické církve, což považuji za zásadní okamžik svého života.

Respondent č. 25

VÝTVARNÉ UMĚNÍ – MALBA, LITERATURA – BELETRIE I POEZIE

To je hezká otázka! Takových momentů je v mém životě mnoho. Nevím, jestli si pamatuji přesně první moment, kdy mě oslovilo nějaké umělecké dílo, snad protože jich bylo tolik, tak jsem namátkou vybrala pár, na které jsem si vzpomněla nejřív. Jedním z takových silných momentů výtvarných a zároveň čistě lidských byla určitě výstava Fridy Kahlo v Londýně. Tehdy jsem tam šla, bylo to asi týden po výbuchu bomb v londýnském metru, a dívala se na ty obrazy plné bolesti a neuvěřitelné síly. Pamatuji se, jak jsem byla hladová, ale místo, abych už z galerie odešla a koupila si něco k jídlu, vydržela jsem tam ještě další hodinu s Fridinými obrazy a i to mi přišlo ještě málo. O něco později jsem viděla film, který byl o ní natočen a v tom filmu říká Frida svému příteli Diegovi Riverovi, který se s ní rozchází:žila jsem předtím a budu žít i potom!(volná parafráze) Byla z toho cítit taková síla. Pokud člověk viděl její obrazy, jsou plné bolesti, velké bolesti, ale zároveň obrovské síly žít a tuto bolest překonat. V něčem se to trochu podobá naší Adrieně Šimotové, která

šla také přes bolest a její dílo je jedno z nejcitlivějších výtvarných děl v současném umění. Dál na mě zapůsobil Boudník - asi poprvé když jsem viděla v Olomouci hru Něžný barbar, kterou Hrabal tak nádherně napsal o něm. Když jsem tu hru viděla, svět se zase trochu potočil jiným směrem Další zásadní setkání bylo s dílem Virginie Woolfové. Na základě jejích deníků, jejího života a jejích knih jsem se rozhodla natočit film, který původně vycházel z jedné její věty, kterou vyslovila Clarissa Dalowayová v knize paní Dalowayová: Umřít v tuto chvíli! A já jsem si k tomu přidala: Žít v tuto chvíli! A potom to byl Edgar Allan Poe, jehož krása ve smutku dala vzniknout mému dalšímu filmu, který je natočen na motivy básně Havran. To věčné téma lásky, smrti a samoty je stěžejní. A je toho ještě hodně. Vlastně se mi zdá, že skoro každý den se setkám s něčím, co mě nějak ovlivní a třeba posune dál ve vnímání.

Krátký přehled jednotlivých skupin respondentů:

Zde rozdělují jednotlivé skupiny podle média vlivu, uvádím počet osob. Někteří spadají do více skupin, ty uvádím vícekrát. Jsem si vědoma, že některé zážitky nebyly spojeny přímo s formou umění (např. text na plakátu, nebo forma literatury či filmu), ale respondenti to považovali za vhodné uvést. V takovém případě jde o médium, které komunikuje s vnímatelem na jisté úrovni sdělení, i když forma nutně nemusí být umělecká, přesto se dotýká smyslů. Je těžké to odlišit.

FILM: 12

HUDBA: 7

LITERATURA - BELETRIE: 12

LITERATURA – POEZIE: 5

LITERATURA – TEXT (plakát): 1

DIVADLO: 1

VÝTVARNÉ UMĚNÍ – MALBA: 5

VÝTVARNÉ UMĚNÍ – SOCHA: 2

VÝTVARNÉ UMĚNÍ – FOTOGRAFIE: 1

ARCHITEKTURA: 1

UMĚNÍ MĚ V TOMTO SMĚRU NEOVLIVNILO: 1

Vyhodnocení:

Získaný přehled je velmi orientační, vypovídá také o specifických náhodně vybraných lidech, a v jiném seskupení osob by vypadal i značně rozdílně. Přesto nám může napovědět, která média dnes mají pravděpodobně největší sílu vlivu. Do jisté míry to potvrzuje můj dojem, že klasické vizuální umění je uzavřeno v galeriích a do nejširší sféry vlivu proniká více médium filmu, hudby a literatury.

b) Obrazová příloha

Obr. č. 1

DAUMIER, Honoré. *Vagón třetí třídy*. [The Third-Class Carriage, 1862. Oil on canvas].[online]. Dostupné z WWW:<http://faculty.evansville.edu/rl29/art105/img/daumier_thirdclass.jpg>

Obr. č. 2

KOLLWITZ, Käthe. *Chudoba*. Statliche Kunstsammlungen Dresden.[Poverty, 1893-94, etching and drypoint].[online]. Dostupné z WWW:<<http://www.slowtravelberlin.com/wp-content/uploads/2010/01/kollwitz-poverty-1893.jpg>>

Obr. č. 3

BEUYS, Joseph. *7000 dubů*. Kassel.[7000 eicheln, Documenta 7, Kassel 1982].[online]. Dostupné z WWW:<<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bd/Kassel-beuys-7000-eichen-wegmann-v-o.jpg>>

Obr. č. 4

GALINDO, Regina José, *¿Quién Puede Borrar las Huellas ?*. [online]. Dostupné z WWW:<http://www.ddda.ie/files/newsevents/images/20071107022901_galindo_3_ddda.jpg>

Obr. č.5 - protějšší fasády prostranství

GENSLER, Donald. *Grandmothers Sewing Mural*.2004.[online].Philadelphia. Dostupné z WWW:<http://2.bp.blogspot.com/_hcOa6_0WtvY/THVunSvdueI/AAAAAAAAAAm0/FsmUjWh_2tY/s1600/grandmother.jpg>

Obr. č.6 - protějšší fasády prostranství

GENSLER, Donald. *Holding Grandmothers' Quilt Mural*. 2004 [online].Philadelphia. Dostupné z WWW:<http://media.npr.org/assets/img/2010/08/23/505_grandmothe_stcrop_slide-560ec77efad17db0e58a55fcc38a3c30d926e4c8-s6-c10.jpg>

Obr.č.7

MUNIZ, Vik. *Suelem: Picture of garbage*. [online]. Dostupné z

WWW: <http://i.telegraph.co.uk/multimedia/archive/01817/lucy-walker-madonn_1817068b.jpg>

Obr. č. 8

MUNIZ, Vik. *Tiaõ. Isis. Picture of garbage*. [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.feltandwire.com/wp-content/uploads/2011/07/Vik-Muniz-Pictures-of-Garbage.jpg>>

Citované elektronické dokumenty:

- *Concretesteel&Paint* [online]. Philadelphia: Mural Arts Program, 2012.[cit. 2012-11-11]. Dostupné z WWW: <[http://www.concretefilm.org/index.php?option:\[menu: About the film/synopsis\]](http://www.concretefilm.org/index.php?option:[menu: About the film/synopsis])>.
- *Centre for the aesthetic revolution* [online]. Creativetime Summit: Chemi Rosado presents ‚El Cerro‘ project, 2012.[cit. 2012-11-11]. Dostupné z WWW: <<http://centrefortheaestheticrevolution.blogspot.cz/2011/09/chemi-rosado-presents-el-cerro-project.html>>.
- REMSOVÁ, Lenka. *Divadlo utlačovaných a jeho edukační možnosti v sociální pedagogice* [online]. 2011 [cit. 2013-01-27]. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Jiří Němec. Dostupné z WWW: <http://is.muni.cz/th/70805/pedf_d/>
- NĚMEC, Jan. *Divadlo sociální akce, Hraní jako jednání* [online]. 2007 [cit. 2013-01-12]. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra sociologie. Vedoucí práce Radim Marada. 2007. Dostupné z WWW:<http://is.muni.cz/th/52146/fss_m/>
- *The Yes Men*. [online]. Dostupné z URL:<<http://theyesmen.org/>>
- HECZKOVÁ, Eduarda. *Paraguay – Jezuitský stát (1649 - 1767)*. [online]. Britské listy. 3. 5. 2007. [cit. 12.3.2013]. Dostupné z WWW:<<http://blisty.cz/art/34126.html> />. ISSN 1213-1792.
- *Artlist, Databáze současného umění* [online]. Umělec:Kateřina Šedá.[cit. 2013-03-24]. Dostupné na WWW:<<http://www.artlist.cz/?id=2651>>.
- *Mural Arts*. [online]. Philadelphia: Mural Arts Program, 2012.[cit. 2013-3-11]. Dostupné naWWW: <<http://muralarts.org/>>.
- *Mural Arts* [online]. Philadelphia. Listen up TV. .[cit. 2013-3-11] Dostupné z WWW:<<http://www.youtube.com/watch?v=v2LmJHhdhVE>>
- FRANCONI, Gabriela. *Pohledy slumů v Buenos Aires*. Časopis Umělec. roč.2006 č.1. Dostupné z WWW:<https://www.divus.cz/umelec/article_page.php/selected_articles.php?kind=by_topic&item=1235>
- Rozhovor ve filmu: *Friends of Vik Muniz for Spectaculo*. [online]. Dostupné z WWW:<<http://www.youtube.com/watch?v=aCN1WBWGsto>>[cit.2012-12-12]

Seznam použité literatury:

ADORNO, Theodor W. (1997). *Estetická teorie*. Praha: Panglos, 1997. ISBN 80-902205-4-1.

BECK, Julian (1986). *The Life of the Theatre*. New York: Limelight Edition, 1986. ISBN 0-87910-062-1.

BENEDIKT XVI. (2006). *Encyklika Deus Caritas Est*. Praha: Paulínky. Překlad: Ctirad V. Pospíšil. 2006. ISBN 80-86949-03-6.

CARNACEA CRUZ, Ángeles, LOZANO CÁMBARA, Ana (2011). *Arte, intervención a acción social, La creatividad transformadora*. Madrid: Grupo 5, 2011. ISBN 978-84-937730-2-1.

GABLIK, Suzi (1995). *Selhala moderna?*. Olomouc: Votobia, 1995. 157 s. ISBN 80-85885-20-4.

KULKA, Jiří (2008). *Psychologie umění, 2*. Dopln. přeprac. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-2329-7.

KWON, Miwon. *One place after another: Site -Specific Art and Locational Identity*. Massachusetts: The MIT Press, Massachusetts Institute of Technology. 2002. Cambridge, UK. ISBN 978-0-262-61202-9.

LUHMANN, Nikolas (2000). *Art as a Social System*. Stanford: Stanford University Press, 2000. ISBN 0-8047-3907-2.

MATOUŠEK, Oldřich (2003). *Metody a řízení sociální práce*. 1.vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.

MATOUŠEK, Oldřich (2003). *Slovník sociální práce*. 1. vyd. Praha:Portál, 200. ISBN 80-7178-549-0.

MATOUŠEK, Oldřich (2001). *Základy sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7.

MILLEROVÁ, Magdalena, KAŠPÁREK, Ondřej, FRAJTOVÁ, Věra (2010). *Umělci pro společnost – příklady kulturních projektů v oblasti sociální inkluze*. Praha: Česká kancelář programu Culture-Institut umění, 2010. ISBN 978-80-7008-249-2.

MÜLLER, Oldřich (2005). *Terapie ve speciální pedagogice*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. ISBN 80-244-1075-3.

NAVRÁTIL, Pavel (2001). *Teorie a metody sociální práce*. 1. vyd. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0.

NĚMEC, Jan (2007). *Divadlo sociální akce, Hraní jako jednání* (diplomová práce). Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra sociologie, 2007.

REMSOVÁ, Lenka (2011). *Divadlo utlačovaných a jeho edukační možnosti v sociální pedagogice* (disertační práce). Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra sociální pedagogiky, 2011.

ROZBOŘIL, B. (2006). *Současná sociologie umění* (disertační práce). Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra sociologie, 2006.

ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava (2002). *Základy arteterapie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-616-0.

TENACE, Michelina (2000). *Úvod do myšlení Vladimíra Solovjova*, Velehrad:Refugium, 2000. ISBN 80-86045-55-2.

VÁGNEROVÁ, Marie (2008). *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4.

VELLA, Elias (2006). *Ježíš-Lékař duše i těla*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2006. ISBN 80-7191-851-8.